

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МНУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»**

**Економіко-гуманітарний та загальноосвітній напрям підготовки
Світлана РУКІНОВА**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
з навчальної дисципліни «РИМСЬКЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО»
для здобувачів фахового молодшого бакалавра з права
галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»
(організація самостійної роботи студентів)**

Укладач: викладач в/к
Рукінова С.С.

УДК 340.15:321.1(376)(072)

ББК 81.43я723

М 54

Рецензенти:

Ковальова С. Г. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Хрящевська К. В. - викладач Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського»

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «РИМСЬКЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО» для здобувачів фахового молодшого бакалавра з права галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» (організація самостійної роботи студентів) / Укладач: С. С. Рукінова. Миколаїв: Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського», 2023. 106 с.

Рекомендовано до видання навчально-методичною радою МНУ імені В. О. Сухомлинського» (протокол від 24.05.2023 р. № 10)

© Рукінова С. С.

©МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2023

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Програма навчальної дисципліни.....	7
Тема. Поняття та загальна характеристика римського приватного права.....	11
Тема. Джерела римського права.....	13
Тема. Особи (суб'єкти права) в Римі.....	16
Тема. Сімейні правовідносини.....	19
Тема. Вчення про позов.....	23
Тема. Речове право. Володіння.....	26
Тема. Право власності.....	29
Тема. Права на чужі речі.....	33
Тема. Загальне вчення про зобов'язання.....	38
Тема. Загальне вчення про договір.....	42
Тема. Окремі види договірних зобов'язань.....	44
Тема. Позадоговірні зобов'язання.....	50
Тема. Спадкове право.....	53
Теми рефератів для самостійної підготовки.....	60
Питання підсумкового контролю знань.....	63
Список рекомендованої літератури.....	66
Додатки.....	73
Додаток 1. Закони XII таблиць.....	73
Додаток 2. Дигести Юстиніана (фрагменти).....	82

Передмова

Римське приватне право для здобувачів фахової передвищої освіти галузі знань 08 «Право», спеціальності 081 «Право» є однією з фундаментальних навчальних дисциплін. Вивчення римського приватного права представляє є основою для опанування сучасного права. Значна частина норм діючого українського законодавства є адаптованими нормами римського приватного права.

Курс «Римське приватне право» не тільки закладає основи правової культури студентів, але й спрямований на формування у здобувачів фахової передвищої освіти уявлення про правильне тлумачення та застосування цивільно-правових норм, сприяє формуванню юридичного способу мислення, забезпечує навчання техніці і проблемному мисленню юриста-фахівця.

Завдання методичних рекомендацій – навчити здобувачів фахового молодшого бакалавра з права, галузі знань 08 «Право», спеціальності 081 «Право» самостійно користуватись основними нормативно-правовими актами римської держави, опанувати практику їх застосування, ознайомитись зі звичаями та традиціями, що існували в римському суспільстві.

Однією з форм організації навчального процесу є самостійна робота, яка спрямована на закріплення, поглиблення та узагальнення знань здобувачами освіти. Виконуючи самостійну роботу студент переглядає певну сукупність інформації та, таким чином, будує свою систему знань з певного питання чи теми, пов'язуючи їх з іншими теоретичними знаннями та практичними навичками.

Методичні рекомендації складені відповідно до плану навчальної дисципліни «Римське приватне право». В методичних рекомендаціях до кожної теми заняття наводиться план, основна термінологія, питання для самоконтролю, тестові завдання для перевірки набутих знань, практичні ситуації, тощо. Крім того, для успішного вирішення задач методичні рекомендації містять першоджерела, які розташовані в додатках.

Метою викладання навчальної дисципліни «Римське приватне право»: відповідно до вимог Закону України «Про фахову передвищу освіту» надати студентам базову сукупність інформації та вмінь, що формує в них необхідні вихідні знання про римське приватне право.

Завдання курсу:

1. З'ясування предмету римського приватного права.
2. Дослідження джерел римського приватного права.
3. Засвоєння понять фізичної та юридичної особи у римському приватному праві, а також правоздатності і дієздатності.
4. З'ясування видів цивільного процесу та основних процесуальних інститутів в римському приватному праві.
5. Засвоєння поняття сім'ї та римського шлюбу, а також основних інститутів сімейного права у римському приватному праві.
6. Вивчення поняття речей та їх видів, а також основних речових прав.
7. З'ясування та вивчення поняття договору, їх класифікації, вміння розмежовувати різні види договорів.
8. З'ясування змісту зобов'язальних правовідносин та їх відмінності від речових.
9. З'ясування змісту правовідносин нібито з договорів
10. З'ясування змісту правовідносин нібито з деліктів.
11. Вивчення основних інститутів спадкового права у римському приватному праві.

Програмні результати навчання (РН):

ПРН 1. Формування розуміння сутності історичних перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, а також почуття патріотизму, правосвідомості.

ПРН 12. Набуття необхідних знань про історичні пам'ятки права

України та зарубіжних країн; вміння характеризувати систему державних органів управління і правові інститути України за конкретних історичних умов.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями**:

Перелік компетентностей випускника	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у юридичній діяльності, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, нести відповідальність за результати своєї діяльності.
Загальні компетентності(ЗК)	ЗК 2. Здатність розглядати суспільні явища в розвитку і конкретних історичних умовах. ЗК 8. Здатність до проведення досліджень, вміння грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати, брати участь в аргументованій дискусії. ЗК 10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
Спеціальні (фахові) компетентності (ФК)	ФК 1. Здатність аналізувати особливості і виявляти закономірності державно-правового розвитку України та зарубіжних країн на різних історичних етапах. ФК 2. Здатність орієнтуватися в системі права, визначати та аналізувати структуру та види

	юридичних норм.
--	-----------------

Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Поняття та загальна характеристика римського приватного права

Предмет курсу "Римське приватне право". Етапи розвитку римського приватного права та їхня характеристика. Критерії поділу римського права на приватне і публічне. Основні системи римського приватного права: *jus civile*, *jus gentium*, *jus praetorium* та їхня характеристика. Рецепція римського приватного права та його роль у розвитку права наступних суспільних формацій. Значення вивчення римського приватного права. Вплив римського приватного права на науку цивільного права.

Тема 2. Джерела римського права

Поняття та види джерел римського приватного права. Форми права у Римській державі. Джерела архаїчного періоду. Джерела класичного періоду. Джерела імператорського періоду. Звичай, звичаєве право. Закон. Імператорські конституції та їх види. Преторський едикт та його кодифікація. Форми діяльності римських юристів. Кодифікація Юстиніана та її значення.

Тема 3. Особи (суб'єкти права) в Римі

Поняття особи (суб'єкта права) в римському приватному праві. Правоздатність і дієздатність. Їх види. Чинники, які впливають на зміну правоздатності та дієздатності. Поділ людей в Римі та їхнє правове становище. Правове становище римських громадян. Правове становище рабів. Правове становище вільновідпущеників. Правове становище колонів. Правове становище перегринів. Опіка та піклування. Поняття юридичної особи та її правові ознаки.

Тема 4. Сімейні правовідносини

Поняття сім'ї. Агнатичне і когнатичне споріднення. Лінії та ступені споріднення. Види шлюбу в Римі. Конкубінат. Умови та порядок укладення шлюбу. Способи припинення шлюбу. Особисті та майнові відносини між подружжям у шлюбі. Батьківська влада та її припинення. Узаконення та усиновлення. Взаємовідносини батьків і дітей (особисті та майнові). Припинення батьківської влади. Поняття емансипації.

Тема 5. Вчення про позов

Досудові способи захисту порушених прав. Стадії римського цивільного процесу. Види процесу: легісакційний, формулярний, екстраординарний. Судочинство (судді і суди) в Римі. Поняття та види позовів.

Позовна давність. Поняття, переривання та зупинення строку позовної давності. Відмінність законних строків від позовної давності.

Особливі засоби преторського захисту порушених прав. Інтердикти. Стимуляція. Реституція. Введення у володіння.

Тема 6. Речове право. Володіння. Право власності.

Поділ майнових прав на речові і зобов'язальні. Поняття та класифікація речей у римському приватному праві. Поняття та види плодів. Поняття володіння. Розмежування володіння і держання. Види володіння. Захист володіння. Похідні володільці. Поняття права власності. Власність і володіння. Обмеження права власності. Види права власності. Поняття преторської (бонітарної) власності. Способи набуття права власності. Поняття права спільної власності. Повноваження співвласників. Позови, якими захищалося право власності та їхня характеристика.

Тема 7. Права на чужі речі

Поняття та види прав на чужі речі. Поняття сервітутів та їх види. Зміст сервітутів. Земельні сервітути. Особисті сервітути. Встановлення, припинення і захист сервітутів. Емфітевзис і суперфіцій та заставне право. Поняття та види застави. Правове становище заставного кредитора. Право продажу заставленої речі. Встановлення декількох заставних права на одну і ту ж річ.

Тема 8. Загальне вчення про зобов'язання

Поняття зобов'язання та його роль у цивільному обороті. Зміст зобов'язання. Підстави виникнення зобов'язань і класифікація зобов'язань.

Поняття юридичних фактів, їх різновиди.

Сторони в зобов'язанні. Заміна осіб у зобов'язанні. Цесія. Переведення боргу. Зобов'язання з кількома кредиторами або боржниками.

Поняття і порядок виконання зобов'язання. Виконання належному кредитору й належним боржником. Час виконання. Місце виконання. Спосіб виконання.

Наслідки невиконання зобов'язань. Особиста й майнова відповідальність боржника. Умови відповідальності: вина, шкода. Звільнення боржника від відповідальності. Випадок і непереборна сила. Припинення зобов'язання. Правові засоби забезпечення виконання зобов'язань.

Тема 9. Загальне вчення про договір.

Поняття договору (contractus). Договори односторонні, двосторонні та синалагматичні. Договори «суворого права» та договори «доброї совісті».

Зміст договору та його елементи (істотні, звичайні, випадкові). Умови і строки в договорі. Мета договору.

Умови дійсності договорів. Законність договору. Помилка. Обман. Правоздатність і дієздатність. Тлумачення договору. Укладення договору. Оферта. Акцепт. Представництво.

Тема 10. Окремі види договірних зобов'язань

Вербальні договори: стипуляція. Клятвена обіцянка вільновідпущеника. Встановлення приданого.

Літеральні договори: журнал, прибутково-видаткові книги, синграфи, хірографи. Способи укладення літеральних контрактів.

Реальні договори: договір позики, договір позички, договір схову, договір застави.

Консенсуальні договори: купівля-продаж, договір найму (речей, послуг, роботи), договір доручення, договір товариства.

Безіменні контракти: поняття та види. Договір міни. Прекарій. Оціночний договір.

Пакти. Додаткові пакти. Преторські пакти. Законні (імператорські) пакти.

Тема 11. Позадовісні зобов'язання

Поняття зобов'язань ніби з договорів. Зобов'язання, що виникають із безпідставного збагачення. Кондикція, її види. Позов про стягнення оплаченого неіснуючого боргу. Позов про повернення наданого, мета якого не здійснилася. Позов про повернення викраденого. Позов про повернення одержаного несправедливо або на неправильній підставі.

Ведення чужих справ без доручення. Необхідні умови та правові наслідки.

Деліктні зобов'язання. Поняття й підстави виникнення приватних деліктів (delictum). Окремі види деліктів: особиста образа, крадіжка, неправомірне знищення або пошкодження чужих речей, пограбування.

Поняття зобов'язання, що виникає ніби з делікту. Його зміст та правові ознаки.

Види зобов'язань ніби деліктів. Відповідальність судді за недбале або неправильне виконання своїх обов'язків. Відповідальність господарів жилих будинків за викинуте або вилите. Відповідальність господарів готелів, заїжджих дворів і кораблів.

Тема 12. Спадкове право

Поняття спадкового права. Види і форми спадкування в римському праві. Спадкування за заповітом. Умови дійсності заповіту. Поняття обов'язкової частки. Коло осіб, яким належала ця частка. Спадкування за законом (в квіритському праві, в преторському праві, за імператорським законодавством до Юстиніана, за законодавством Юстиніана). Спадкове представництво. Спадкова трансмісія. Прийняття спадщини. Права і обов'язки спадкоємців. Відповідальність спадкоємця за борги спадкодавця. Спадкова субституція та її види. Легат, порядок його отримання. Обмеження

легатів в римському праві. Сингулярне наступництво. Чверть Фальцидія.
Фідеїкоміс.

**ТЕМА: «ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА»**

Мета вивчення: дати загальну характеристику римського приватного права; звернути увагу здобувачів освіти на значення римського приватного права для сучасного юриста; виховати повагу до римського приватного права.

План:

1. Предмет курсу “Римське приватне право”
2. Рецепція римського права
3. Значення римського права для сучасного правника
4. Рецепція римського приватного права в Україні

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 5-6, 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

jus civile - цивільне право, *jus gentium* - право народів, *jus praetorium* - преторське право, *jus privatum* - римське приватне право, *jus publicum* - римське публічне право, *rescriptio* – рецепція.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Dura lex, sed lex.* – Суворий закон, але це закон.
- *Jus est ars boni et aequi.* – Право є мистецтвом добра і справедливості.
- *Fiat justitia!* – Хай торжествує правосуддя!

3. Питання для самодіагностики:

1. Назвіть фактори, що сприяли успішному розвитку юридичної науки в Стародавньому Римі.
2. Які критерії покладено в основу розділу права на приватне і публічне?
3. Дослідіть походження та основні риси *jus civile*. Співвіднесіть його з сучасним поняттям «цивільне право». Чи є тотожним терміни «цивільне право» - «громадянське право» – «суспільне право»?
4. В чому полягає принципове розходження між цивільним правом і правом народів? Коли і з яких причин ці системи права зливаються воедино?
5. Вкажіть основні етапи і періоди становлення і розвитку римського приватного права.
6. Охарактеризуйте значення римського права для сучасного правника.
7. Дослідіть рецепцію римського права в законодавстві України.

4. Оберіть правильну відповідь:

1. *Публічне та приватне право в Стародавньому Римі:*

- а) відразу виникли;
- б) виникли поступово;
- в) завжди існували;
- г) ніколи не розмежовувались.

2. *Норми публічного права:*

- а) мають імперативний характер;
- б) мають диспозитивний характер;
- в) мають рекомендаційний характер;
- г) мають наказовий характер.

3. *Норми приватного права:*

- а) мають імперативний характер;
- б) мають диспозитивний характер;
- в) мають рекомендаційний характер;
- г) мають наказовий характер.

4. *Jus civile регулювало відносини:*

- а) між римлянами;
- б) між римлянами і колонами;
- в) між римлянами і рабами;
- г) між римлянами і плебеями.

5. *Jus gentium* регулювало відносини:

- а) між римлянами;
- б) між римлянами і неримлянами;
- в) між римлянами і рабами;
- г) між римлянами і плебеями.

5. Завдання:

Завдання 1. Складіть та заповніть таблицю «Етапи рецепції римського права».

Завдання 2. Прочитуйте римських юристів, які вказували на відмінність між публічним та приватним правом.

ТЕМА: «ДЖЕРЕЛА РИМСЬКОГО ПРАВА»

Мета вивчення: дати загальну характеристику джерел римського права; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати джерела римського права; виховати повагу до римського приватного права.

План:

1. Поняття та види джерел римського права
2. Звичай та звичаєве право
3. Закон
4. Преторське право
5. Юриспруденція і юристи
6. Постанови сенату
7. Імператорські конституції
8. Кодифікація Юстиніана

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 2, 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

mores majorum - звичай предків, **usus** - звичаєва практика, **consuetude** – звичай, **lex, leges** – закон, **respondere** - консультаційна робота, **cavere** - вироблення найчіткіших формул для різних юридичних актів (договорів, заповітів тощо), **agere** - поради стосовно постановки позовів і процесуального ведення справи, **edicta** (едикти) - загальні розпорядження, які були обов'язковими як для службових осіб, так і для населення; **decreta** (декрети) - імператорські рішення в судових справах, **mandata** (мандати) - інструкції чиновникам і правителям провінцій, **rescripta** (рескрипти) - відповіді імператора на запитання службових і приватних осіб.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Corpus juris civilis.* - Звод цивільного права.
- *Lex semper certa est.* - Закон завжди точний.
- *Lex prospicit, non respicit.* – Закон не має зворотної сили.

3. Питання для самодіагностики:

1. Що слід розуміти під джерелом права? В яких значеннях виступають джерела права?
2. Назвіть джерела римського приватного права.
3. Проаналізуйте історію створення і зміст Законів XII таблиць і складіть обґрунтований висновок щодо їх походження і сутності, як форми правоутворення. Чи можна їх вважати кодифікацією цивільного права?

4. Як узгодити (і чи можливо) відоме “дозволено все те, що не заборонено” із сентенцією Павла (префект преторія III, IV т.. до н.е.) “не все те, що дозволено, гідно поваги”.

5. Як, на вашу думку, становлення сучасного юриста пов’язано із знаннями основ римського приватного права?

4. Оберіть правильну відповідь:

1. Виключне право тлумачення та роз’яснення законів в ранній період існування Стародавнього Риму мали:

- а) претори;
- б) понтифіки;
- в) світські юристи;
- г) сенатори.

2. Види народних зборів у Стародавньому Римі мали назву:

- а) куріатні коміції;
- б) трибутні коміції;
- в) центуріатні коміції;
- г) всі відповіді є правильними.

3. Письмові висновки імператора, які давались як відповідь на особисте звернення або лист відповідного органу називались:

- а) рексрипти;
- б) мандати;
- в) едикти;
- г) декрети.

4. Розпорядження імператора з питань публічного права, які були обов’язками для тих осіб, яким вони адресувались мали назву:

- а) рексрипти;
- б) мандати;
- в) едикти;
- г) декрети.

5) *Інструкції, які давались імператором посадовим особам стосовно адміністративних та судових справ мали назву:*

- а) рекрипти;
- б) мандати;
- в) едикти;
- г) декрети.

б) Особисте рішення імператорського суду на підставі усного розгляду у першій та апеляційній інстанції мали назву:

- а) рекрипти;
- б) мандати;
- в) едикти;
- г) декрети.

5. Завдання та ситуаційні задачі:

Завдання. Складіть та заповніть таблицю «Види імператорських конституцій».

Задача. Між К. та Л. виникла суперечка з приводу земельної ділянки. Суддя виніс рішення на користь Л. Згодом з'ясувалось, що суддя отримав хабаря від Л.

Чи буде нести суддя відповідальність?

ТЕМА: «ОСОБИ (СУБ'ЄКТИ ПРАВА) В РИМІ»

Мета вивчення: охарактеризувати правовий статус осіб в Римі; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати правовий статус осіб в Римі; виховати повагу до римського приватного права.

План

1. Поняття особи та її право- і дієздатності.
2. Правове становище різних категорій населення Риму:
 - 2.1. Правове становище римських громадян.

- 2.2. Правове становище латинів.
 - 2.3. Правове становище перегринів.
 - 2.4. Правове становище рабів.
 - 2.5. Правове становище вільновідпущеників.
 - 2.6. Правове становище колонів.
3. Юридичні особи в римському праві.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 8, 11, 13, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

Особа (persona), caput (правоздатність), status libertatis (стан свободи), status civitates (стан громадянства), status familiae (сімейний стан), jus connubii (право вступати в шлюб), jus commercii (права торгувати), capitis deminutio (втрата (зміна) правоздатності), вільновідпущеник (libertini), дієздатність, impuberes, infates, колони (coloni), латини (latini), максимальне обмеження правоздатності (capitis deminutio maxima), манумісія (manumissio), мінімальне обмеження правоздатності (capitis deminutio minima), момент виникнення правоздатності фізичної особи, пекулій (peculium), перегрини (peregrini), правоздатність, правоздатність римських громадян, представництво, середнє (медіальне) обмеження правоздатності (capitis deminutio media), суб'єкт права, юридична особа.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Universitas non deliquit.* - Корпорація не може вчинити правопорушення.
- *Libertas est potestas faciendi id, quod jure licet.* – Свобода є можливістю робити те, що дозволено правом.
- *Suum cuique.* - Кожному своє.

3. Питання для самодіагностики:

1. Яким статусом потрібно було володіти, щоб бути суб'єктом права?
2. Хто такий “*paterfamilias*”?
3. Назвіть основні елементи змісту правоздатності римського громадянина.
4. З яких трьох статусів складалась повна правоздатність в Римі?
5. Охарактеризуйте дієздатність у Римській державі, що її обмежувало?
6. Порівняйте право- і дієздатність жінки та чоловіка в Римі?
7. Як набувалося і втрачалось громадянство Рима?
8. Хто такі латини?
9. Хто такі перегріни?
10. Яким був юридичний статус рабів?
11. Назвіть джерела рабства і шляхи його припинення.
12. Дайте визначення рабському пекулію.
13. Хто такі вільновідпущеники? Хто такі колони?
14. Що таке “юридична особа”? Назвіть два типи юридичних осіб.

4. Оберіть правильну відповідь:

1. *Jus connubii* - це:

- а) право вступати в законний римський шлюб;
- б) право бути суб'єктом цивільного обігу;
- в) право вступати в законний римський шлюб та право бути суб'єктом цивільного обігу;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. *Jus commercii* - це:

- а) право вступати в законний римський шлюб;

- б) право бути суб'єктом цивільного обігу;
- в) право вступати в законний римський шлюб та право бути суб'єктом цивільного обігу;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Status libertatis – означає, що:

- а) людина є вільною, а не рабом;
- б) людина є римським громадянином, а не чужоземцем;
- в) людина є самостійною у сфері сімейних відносин;
- г) людина є вільним римським громадянином.

4. Status civitatis – означає, що:

- а) людина є вільною, а не рабом;
- б) людина є римським громадянином, а не чужоземцем;
- в) людина є самостійною у сфері сімейних відносин;
- г) людина є вільним римським громадянином.

5. Status familie – означає, що:

- а) людина є вільною, а не рабом;
- б) людина є римським громадянином, а не чужоземцем;
- в) людина є самостійною у сфері сімейних відносин;
- г) людина є вільним римським громадянином.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Назвіть умову, за якої правоздатність поширювалась на дитину в утробі.

Задача 2. Назвіть основні фактори, які штовхали людину, яка володіла повнотою прав, до применшення власної правоздатності?

ТЕМА: «СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику сімейним правовідносинам; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати види

шлюбів в Стародавньому Римі, умови вступу в шлюб, порядок його укладення та розірвання, правові відносини подружжя, правові відносини батька і дітей, правові відносини матері і дітей, тощо; виховати повагу до римського приватного права.

План

1. Сім'я. Агнатське і когнатське споріднення.
2. Шлюб та його види.
3. Умови вступу в шлюб, порядок його укладення та розірвання
4. Правові відносини подружжя:
 - 4.1. особисті і майнові відносини подружжя при шлюбі з чоловічою владою cum manu;
 - 4.2. особисті і майнові відносини подружжя при шлюбі з чоловічою владою sine manu;
 - 4.3. придане
 - 4.4. дарування з боку чоловіка
5. Правові відносини батька і дітей. Батьківська влада. Відносини між матір'ю і дітьми.
6. Опіка та піклування.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 1,3,4,8,14,16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

familia, pater familias, агнати, адопція (adoptio), арогація (arrogatio), еманципація (emancipatio), законний римський шлюб (matrimonium iustum),

когнати, конкубінат (*concupinatus*), придане (*dos*), сім'я, узаконення (*legitimatіo*) дітей, усиновлення, шлюб без чоловічої влади (*sine manu*), шлюб із чоловічою владою (*cum manu*), *donatio* - подарунок.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Mater semper est certa.* – Мати завжди достоменно відома.
- *Patris is est quem nuptiae demonstrant.* - Батько той, на кого вказує шлюб.
- *Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio.* - Шлюбом є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права.

3. Питання для самодіагностики:

1. Що таке *familia*? Хто такий *paterfamilias*, назвіть його правовий статус?
2. На чому засноване агнатське споріднення?
3. На чому засноване когнатське споріднення?
4. Дайте визначення законного римського шлюбу? У чому полягає його відмінність від конкубінату?
5. Охарактеризуйте умови вступу в шлюб?
6. Дослідіть різницю між двома основними видами законного римського шлюбу?
7. Назвіть порядок укладення шлюбу *cum manu*?
8. Назвіть порядок укладення шлюбу *sine manu*?
9. Назвіть способи розлучення в шлюбах *cum manu* та *sine manu*.
10. Охарактеризуйте правове положення жінки в шлюбах *cum manu* та *Sine manu*?
11. Що таке придане? Охарактеризуйте правовий порядок розпорядження цим майном?
12. Якими способами за римським правом встановлювалася батьківська влада?

13. Охарактеризуйте усиновлення осіб свого права й осіб чужого права?

14. Що таке узаконення?

15. Охарактеризуйте порядок встановлення і припинення опіки?

16. Що таке піклування?

4. Оберіть правильну відповідь:

1. *Persona sui juris* – це:

- а) особи свого права;
- б) особи чужого права;
- в) раби;
- г) кабальні.

2. *Persona aliena juris* – це:

- а) особи свого права;
- б) особи чужого права;
- в) раби;
- г) кабальні.

3. *Cum manu*:

- а) римський шлюб з чоловічою владою;
- б) римський шлюб без чоловічої влади;
- в) конкубінат;
- г) співжиття чоловіка та жінки.

4. *Sine manu*:

- а) римський шлюб з чоловічою владою;
- б) римський шлюб без чоловічої влади;
- в) конкубінат;
- г) співжиття чоловіка та жінки.

5. *Шлюбний вік у Стародавньому Римі:*

- а) 14 років для чоловіків, 12 років для жінок;
- б) 12 років для чоловіків, 14 років для жінок;
- в) 18 років для чоловіків, 17 років для жінок;

г) 16 років для чоловіків, 14 років для жінок.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Шлюб між чоловіком А. та дружиною В. був припинений шляхом розлучення з ініціативи А. Визначте долю приданого.

Задача 2. Сини вирішили розподілити майно родини і повідомили про це батька, зауваживши, що це є їх загальна власність. Батько відмовив у цьому проханні, посилаючись на те, що діти знаходяться під його владою, а отже є об'єктами, а не суб'єктами права, тому мають лише обов'язки, а не права. Вирішіть ситуацію.

ТЕМА: «ВЧЕННЯ ПРО ПОЗОВ»

Мета вивчення: дати поняття про найдавніші форми цивільного процесу і форми звернення в суд; показати роль державних органів у Стародавньому Римі в боротьбі з правопорушеннями.

План

1. Цивільний процес по римському праву.
2. Форми цивільного процесу.
3. Поняття і види позовів.
4. Особливі засоби преторського захисту.
5. Позовна давність.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.

Теоретичні питання слід опрацювати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

jus спірна справа тільки готувалася до вирішення і розглядалася вона в магістраті, а не в суді, **judicium**, згідно з загальним правилом справа розглядалася одноособовим суддею, *leges actio* - легісакційний процес, екстраординарний процес - *extra ordinem cognitio*, формулярний процес - *per formulas*, *stipulatio* - це урочиста обіцянка сплатити або щось зробити, яку давали у вигляді відповіді на урочисте запитання контрагента, поновлення в первісний стан - *restitutio in integrum*, *actio in rem* - речовий позов, позов строгого права - *actio stricti juris*, *actio in personam* - особистий позов, позов, що ґрунтується на добросовісності і справедливості - *actio bone fidei*, позов за аналогією - *actio utilis*, позов з фікцією - *actio ficticio*, ад'юдикація - *adiudicatio*, демонстрація - *demonstratio*, речовий позов - *actio in rem*, штрафні позови - *actio poenales*, позови магістратів – *honorariae*, ноксальний позов - *actio noxales*, прокуратор – *procurator*.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Unus testis.* – *Nullus testis.*
- *Silentium videtur confessio.* - Мовчання рівнозначне зізнанню.
- *Non bis eadem re.* - Одну й ту ж саму справу вдруге не порушують.

3. Питання для самодіагностики:

1. Назвіть способи захисту своїх порушених прав у Стародавньому Римі?
2. Охарактеризуйте дві стадії цивільного процесу у період Республіки у Стародавньому Римі? Дослідіть роль претора.
3. Охарактеризуйте легісакційний процес, назвіть його переваги та недоліки.
4. Назвіть причини заміни легісакційного процесу формулярним процесом? В чому переваги формулярного процесу?
5. Охарактеризуйте екстраординарний процес?

6. Що таке позов? Охарактеризуйте речовий позов.
7. В чому полягає сутність особового позову?
8. Назвіть види позовів.
9. Проаналізуйте особливі засоби преторського захисту.
10. Дайте визначення на ступнім термінам: інтердикт, стипуляція, введення у володіння, реституція?
11. Що таке позовна давність?
12. Назвіть правові наслідки пропуску терміну позовної давності.

4. Оберіть правильну відповідь:

1) В чому полягав принцип таліону?

- а) стягнення штрафу з кривдника;
- б) позбавлення кривдника життя;
- в) надання дозволу вчинити кривдникові зло, пропорційно тому, що кривдник вчинив потерпілому;
- г) кривдника звільняли від відповідальності, за умови, якщо кривдник – патрицій, а потерпілий – плебей.

2) Іntenція як складова преторської формули полягала в тому, що

- а) описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача;
- б) надавала судді право осудити чи виправдати відповідача;
- в) наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі чи права;
- г) полягала в заяві-твердженні позивача про належність йому певного права.

3) Демонстрація як складова преторської формули полягала в тому, що

- а) описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача;
- б) надавала судді право осудити чи виправдати відповідача;
- в) наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі чи права;
- г) полягала в заяві-твердженні позивача про належність йому певного права.

4) *Кондемнація як складова преторської формули полягала в тому, що*

а) описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача;

б) надавала судді право осудити чи виправдати відповідача;

в) наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі чи права;

г) полягала в заяві-твердженні позивача про належність йому певного права.

5) *Ад'юдикація як складова преторської формули полягала в тому, що*

а) описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача;

б) надавала судді право осудити чи виправдати відповідача;

в) наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі чи права;

г) полягала в заяві-твердженні позивача про належність йому певного права.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Назвіть характер відносин між кредитором та боржником за Законами XII Таблиць.

Задача 2. Завдяки сильному вітру було зірвано з даху будинку черепицю, яка впала на сусідське подвір'я та вбила вівцю. Назвіть вид позову, який потрібно подати до хазяїна черепиці.

ТЕМА: «РЕЧОВЕ ПРАВО. ВОЛОДІННЯ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику речовому праву та праву володіння; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати види речей, визначати значимість права володіння як різновиду речового права; виховати повагу до римського приватного права.

План

1. Поняття і види речових прав:

- 1.1. Поняття речового та зобов'язального права
- 1.2. Поняття і види речей.
2. Володіння
 - 2.1. Поняття і види володіння.
 - 2.2. Виникнення і припинення володіння.
 - 2.3. Захист володіння.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16]

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

Речове право: безтілесні речі (*res incorporales*), доходи, індивідуальні речі (*species*), майно, манципація (*mancipatio*) манциповані речі (*res mancipi*), неманциповані речі (*res nec mancipi*), неподільні речі (*res indivisibiles*), неспоживні речі, нерухомі речі (*res immobiles*), плоди, подільні речі (*res divisibiles*), приватні речі, публічні речі, речі, речі божественного (сакрального) права (*res divini iuris*), речове право, родові речі (*genera*), рухомі речі (*res mobiles*), споживні речі, тілесні речі (*res corporales*).

Право володіння: *animus possidendi*, безтитульне володіння, володіння (*possessio*), держання, добросовісне неправомірне володіння, законне володіння, натуральні володільці (детентори), недобросовісне неправомірне володіння, незаконне володіння, неправомірне володіння, передача володіння «довгою рукою», передача володіння «короткою рукою», посесорний інтердикт, правомірне володіння, *corpus possessionis*, символічна передача володіння, титульне володіння, цивільне (інтердиктне) володіння.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Nemo sibe causam possessiones mutare potest.* - Сам змінити собі підставу володіння ніхто не може.
- *Nibil commune habet proprietas cum possessione.* - Між власністю і володінням немає нічого спільного.
- *Corpus possidenti.* - Фактичне володіння річчю.

3. Питання для самодіагностики:

1. Що таке речове право?
2. Які Ви знаєте види речових прав?
3. Що Ви знаєте про класифікацію речей у Стародавньому Римі?
4. Назвіть характерні риси майнових відносин (права власності).
5. Що таке володіння?
6. Що розуміється під поняттям «об'єкт володіння»?
7. Охарактеризуйте види володіння.
8. Охарактеризуйте підстави виникнення і припинення володіння.
9. Що передбачало придбання володіння через інших осіб?
10. Що таке тримання і чим воно відрізняється від володіння?
11. Назвіть спеціальні правові засоби захисту володіння.
12. Охарактеризуйте види інтердиктів.
13. Що таке посесорний (преторський) та петиторний захист?
14. В якому випадку здійснювався захист права за допомогою публіціанівського позову?

4. Оберіть правильну відповідь:

- 1) *Об'єктом речового права є:*
- а) річ;
 - б) право на річ;
 - в) дія іншої особи з приводу речі;
 - г) правильна відповідь відсутня.

2) *Безтілесні речі – це*

- а) ті, що містяться тільки у праві та не мають у власному сенсі матеріального змісту;
- б) ті, до яких можна доторкнутись;
- в) які підлягли складній процедурі передачі – манципації;
- г) правильна відповідь відсутня.

3) *Подільна річ –це:*

- а) річ, яка від поділу не змінює свого роду, ні своєї якості, ні цінності;
- б) річ, яка від поділу змінює свого роду, ні своєї якості, ні цінності;
- в) річ, усі частини якої створюють щось фізично зв'язане і однорідне, створене з єдиного матеріалу;
- г) річ, яка складається із штучно з'єднаних різнорідних речей, які мають між собою матеріальний зв'язок і носять загальну назву.

4) *Річ індивідуально визначена (species):*

- а) якимось чином виділена річ;
- б) річ, мінова цінність якої визначена такими параметрами, як вага, міра, кількість.
- в) річ, кожна окрема частина залишається тією ж, що й була, лише меншою за обсягом;
- г) річ, усі частини якої створюють щось фізично зв'язане і однорідне, створене з єдиного матеріалу.

5) *Об'єктом володіння у Стародавньому Римі могли бути:*

- а) тільки тілесні речі, не вилучені з обороту;
- б) тільки безтілесні речі, не вилучені з обороту;
- в) будь-які речі, не вилучені з обороту;
- г) будь-які речі, які від поділу не змінюють свого роду, ні своєї якості, ні цінності.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. А. виграв процес за вiндикацiйним позовом проти недобросовiсного володiльця В. Що буде присуджене за цим позовом?

Задача 2. Назвiть вид позову, з яким звертались до суду щодо витребування речi вiд незаконного володiльця.

ТЕМА: «ПРАВО ВЛАСНОСТІ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику iнституту права власностi в Римi; формувати структурно-логiчне мислення, вмiння характеризувати поняття i змiст права власностi, набуття, втрату та захист права власностi; виховати повагу до римського приватного права.

План

1. Поняття i змiст права власностi.
2. Види права власностi.
3. Набуття i втрата власностi
4. Захист права власностi.

I. Теоретичнi завдання:

1. Опрацювати рекомендовану лiтературу.
2. Підготувати вiдповiдi на теоретичнi питання, якi зазначенi вище.

Теоретичнi питання слiд опрацювувати на основi джерел [1-23; 8, 14, 16, 17]

II. Практичнi завдання для самостiйного виконання:

1. Розкрити основнi поняття та термiни теми:

jus abutendi (право розпорядження), *jus possidendi* (право посiдання), *jus utendi* (право користування), вiндикацiйний позов (*res vindicatio*), дерелiкцiя (*derelictio*), змiст права власностi, квiритська власнiсть, манципацiя (*mancipatio*), набувальна давнiсть (*usucapio*), негаторний позов (*actio negatoria*), окупацiя (*occupatio*), первiснi способи набуття права власностi,

переробка (*specificatio*), похідні способи набуття права власності, право власності, преторська (бонітарна) власність, провінційна власність (земельна), прогібіторний позов (*actio prohibitoria*), спільна власність (*communio*), спосіб набуття права власності (*modus acquirendi*), титул набуття права власності (*titulus acquirendi*), традиція (*traditio*), уступка права (*in iure cessio*).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Dominium proprietatis*. — Власність.
- *Jus possidendi*. — Право володіння.
- *Jus utendi*. — Право користування.
- *Jus abudendi*. — Право розпорядження.
- *Res nullius cedit primo occupanti*. — Безгосподарна річ належить тому, хто її першим захопив.

3. Питання для самодіагностики:

1. Дайте визначення права власності й охарактеризуйте його зміст.
2. Які види власності існували в Римській державі?
3. Які Ви знаєте позови для захисту права власності?
4. Що таке бонітарна власність?
5. Чим перегринська власність відрізнялась від квіритської власності?
6. Що таке провінційна власність?
7. Охарактеризуйте спільну власність.
8. Які існують способи набуття права власності?
9. Що таке набувальна давність?
10. Якими правовими засобами здійснювався захист права власності?
11. Назвіть підстави припинення права власності.

4. Оберіть правильну відповідь:

1) *Квіритська власність* – це:

- а) це власність римських громадян;

- б) це власність, яка одержала захист претора, якщо покупець набув її без дотримання встановлених формальностей;
- в) це власність неримських громадян;
- г) це власність на землю в провінціях, завойованих Римом.

2) Преторська або бонітарна власність – це:

- а) це власність римських громадян;
- б) це власність, яка одержала захист претора, якщо покупець набув її без дотримання встановлених формальностей;
- в) це власність неримських громадян;
- г) це власність на землю в провінціях, завойованих Римом.

3) Власність перегринів – це:

- а) це власність римських громадян;
- б) це власність, яка одержала захист претора, якщо покупець набув її без дотримання встановлених формальностей;
- в) це власність неримських громадян;
- г) це власність на землю в провінціях, завойованих Римом.

4) Провінційна власність – це:

- а) це власність римських громадян;
- б) це власність, яка одержала захист претора, якщо покупець набув її без дотримання встановлених формальностей;
- в) це власність неримських громадян;
- г) це власність на землю в провінціях, завойованих Римом.

5) Віндикаційний позов застосовувався:

- а) для повернення власнику речі, яка опинилася у неправомірному володінні третьої особи;
- б) для усунення перешкод, які заважають нормально здійснювати своє право власності;
- в) у випадку, якщо інша особа своєю поведінкою заважала власнику нормально здійснювати своє право власності без посягання на саму річ;

г) претором на захист бонітарного власника проти квіритського.

б) Негаторний позов застосовувався:

а) для повернення власнику речі, яка опинилася у неправомірному володінні третьої особи;

б) для усунення перешкод, які заважають нормально здійснювати своє право власності;

в) у випадку, якщо інша особа своєю поведінкою заважала власнику нормально здійснювати своє право власності без посягання на саму річ;

г) претором на захист бонітарного власника проти квіритського.

7) Прогібіторний позов застосовувався:

а) для повернення власнику речі, яка опинилася у неправомірному володінні третьої особи;

б) для усунення перешкод, які заважають нормально здійснювати своє право власності;

в) у випадку, якщо інша особа своєю поведінкою заважала власнику нормально здійснювати своє право власності без посягання на саму річ;

г) претором на захист бонітарного власника проти квіритського.

8) Публіціанський позов застосовувався:

а) для повернення власнику речі, яка опинилася у неправомірному володінні третьої особи;

б) для усунення перешкод, які заважають нормально здійснювати своє право власності;

в) у випадку, якщо інша особа своєю поведінкою заважала власнику нормально здійснювати своє право власності без посягання на саму річ;

г) претором на захист бонітарного власника проти квіритського.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. А. (власник оливок) передав В. оливки для виготовлення масла. Хто буде власником оливкового масла? Як би вирішили цю ситуацію римські юристи?

Задача 2. На полюванні мисливець А. вбиває таврованою стрілою дикого кабана, але тварина виривається та втікає. Мисливець В. майже одразу застрелив цю тварину. Хто власник здобичі?

ТЕМА: «ПРАВА НА ЧУЖІ РЕЧІ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику прав на чужі речі в Давньому Римі; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати такі види прав на чужі речі, як: сервітут, емфітевзис, суперфіцій, а також заставне право; виховати повагу до римського приватного права.

План:

1. Поняття та види права на чужі речі.
2. Сервітут (право обмеженого користування чужим майном) за римським приватним правом: поняття, види, особливості встановлення і припинення.
3. Емфітевзис (право користування чужою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення) за римським приватним правом: правова характеристика.
4. Суперфіцій (право користування чужою земельною ділянкою для забудови в межах населеного пункту) за римським приватним правом: правова характеристика.
5. Заставне право.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацювати на основі джерел [1-23; 7, 8, 9, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

емфітевзис (emphyteusis), заставне право, земельні сервітути (servitutes praediorum), іпотека, особистий сервітут (servitutis personarum), пігнус (pignus), права на чужі речі (iure in re aliena), право користування чужим житлом для проживання (habitatio), право користування чужою робочою силою (рабами) або тваринами (худобою) (operae servorum vel animalium), приватні сервітути, публічні сервітути, сервітут (servitutis), суперфіцій (superficies), узус (usus), узуфрукт (ususfructus), фідучія (fiducia).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Nulli res sua servit.* - Власна річ не може бути об'єктом сервітуту.
- *Servitus in faciendo consistere nequit.* – Сервітут не може бути в будь-якій дії.

3. Питання для самодіагностики:

1. Що таке сервітути?
2. Які Ви знаєте види сервітутів?
3. Що таке узуфрукт?
4. Чи надавався узус довічно?
5. Назвіть види сільських сервітутів у Стародавньому Римі.
6. Охарактеризуйте підстави виникнення сервітутів.
7. Перелічте підстави припинення сервітутів.
8. Що таке суперфіцій?
9. Перелічте права, які надаються суперфіцієм.
10. Що таке емфітевзис?
11. Чи відноситься застава до прав на чужі речі?
12. Які існували види застави?
13. Чим пігнус відрізнявся від фідучії?

14. Які існували особливості іпотеки в Стародавньому Римі?

4. Оберіть правильну відповідь:

1) *Сервітут* – це:

- а) право на чужу річ, яка, крім свого безпосереднього власника, служить ще й іншим людям (одному чи кільком) з метою усунення недоліків однієї земельної ділянки або іншої речі за рахунок іншої;
- б) речове право певної особи користуватися та вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі;
- в) право кредитора в разі невиконання боржником зобов'язання звернути стягнення на раніше визначену річ, незалежно від того, у кого вона знаходиться;
- г) довгострокове відчужуване й успадковане право користування чужою землею сільськогосподарського призначення.

2) *Узуфрукт* – це:

- а) право на чужу річ, яка, крім свого безпосереднього власника, служить ще й іншим людям (одному чи кільком) з метою усунення недоліків однієї земельної ділянки або іншої речі за рахунок іншої;
- б) речове право певної особи користуватися та вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі;
- в) право кредитора в разі невиконання боржником зобов'язання звернути стягнення на раніше визначену річ, незалежно від того, у кого вона знаходиться;
- г) довгострокове відчужуване й успадковане право користування чужою землею сільськогосподарського призначення.

3) *Заставне право* – це:

- а) право на чужу річ, яка, крім свого безпосереднього власника, служить ще й іншим людям (одному чи кільком) з метою усунення недоліків однієї земельної ділянки або іншої речі за рахунок іншої;

- б) речове право певної особи користуватися та вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі;
- в) право кредитора в разі невиконання боржником зобов'язання звернути стягнення на раніше визначену річ, незалежно від того, у кого вона знаходиться;
- г) довгострокове відчужуване й успадковане право користування чужою землею сільськогосподарського призначення.

4) Емфітевзис – це:

- а) право на чужу річ, яка, крім свого безпосереднього власника, служить ще й іншим людям (одному чи кільком) з метою усунення недоліків однієї земельної ділянки або іншої речі за рахунок іншої;
- б) речове право певної особи користуватися та вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі;
- в) право кредитора в разі невиконання боржником зобов'язання звернути стягнення на раніше визначену річ, незалежно від того, у кого вона знаходиться;
- г) довгострокове відчужуване й успадковане право користування чужою землею сільськогосподарського призначення.

5) Суперфіцій – це:

- а) оренда сільських земель під забудову;
- б) речове право певної особи користуватися та вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі;
- в) право кредитора в разі невиконання боржником зобов'язання звернути стягнення на раніше визначену річ, незалежно від того, у кого вона знаходиться;
- г) довгострокове відчужуване й успадковане право користування чужою землею сільськогосподарського призначення.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Назвіть вид позову, з яким звертались до суду щодо усунення перешкод в користуванні власною земельною ділянкою.

Задача 2. Сусіди між собою уклали договір, відповідно до якого власник пануючої ділянки зобов'язувався на користь власника слугуючої ділянки:

- а) щорічною платою;
- б) ремонтом забору;
- в) допомогою при зборі плодів,

Яке з цих зобов'язань суперечить сервітуту за самим характером цього інституту?

ТЕМА: «ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику інституту зобов'язального права в Давньому Римі; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати поняття та види зобов'язань, виконання зобов'язань та наслідки їх невиконання, припинення зобов'язань, крім виконання; вміння порівнювати підстави виникнення зобов'язань, які існували в Давньому Римі та в сучасній нашій державі; виховати повагу до римського приватного права.

План:

1. Поняття зобов'язання.
2. Основи виникнення зобов'язань.
3. Сторони в зобов'язанні.
4. Виконання зобов'язань.
5. Наслідки невиконання зобов'язань.
6. Забезпечення зобов'язань.
7. Припинення зобов'язань, крім виконання.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.

2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.

Теоретичні питання слід опрацювати на основі джерел [1-23; 8, 14, 15, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

альтернативне зобов'язання, боржник, виконання (solutio) зобов'язання (obligatio), вина (в римському праві), випадок (casus), двосторонні зобов'язання, делікт (delictum), завдаток (arra), залік (compensatio), застава, звільнення від боргу (remissio debiti), квазіделікт (quasi ex delicto), квазіконтракт (quasi ex contractu), контракт (ex contractu), кредитор, натуральні (naturales) зобов'язання, невиконання або неналежне виконання зобов'язання, необережність (culpa), непереборна сила (vis major), неподільні зобов'язання (obligatio individue), неустойка (stipulatio poenae), новація (novatio), односторонні зобов'язання, подільні зобов'язання (obligatio dividue), порука (adpromissio), преторські (honorariae) зобов'язання, солідарне зобов'язання, умисел (dolus), факультативне зобов'язання (facultas solutionis), цесія (cessio), цивільні (civiles) зобов'язання, часткове зобов'язання, юридичний факт, дати (dare), надати (praestare), зробити (facere).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Impossibilium nulla obligatio est.* – Не існує обов'язку виконати неможливе.
- *Casus a nullo praestantur.* – За випадок ніхто не відповідає.

3. Питання для самодіагностики:

1. Що таке зобов'язання? Види зобов'язань.
2. Які Ви знаєте підстави виникнення зобов'язань?
3. Які зобов'язання бувають частковими, а які солідарними?
4. Що є об'єктом зобов'язань?
5. Що значить виконати зобов'язання?
6. Які Ви знаєте засоби забезпечення зобов'язань?

7. Які способи припинення зобов'язань?
8. Що таке часткове зобов'язання?
9. Що таке факультативне зобов'язання?
10. Що таке преторські зобов'язання?
11. Що таке неподільні зобов'язання?

4. Оберіть правильну відповідь:

1) *Підставою виникнення зобов'язань є:*

- а) події;
- б) юридичні факти;
- в) сервітут;
- г) емфітевзис.

2) *Види юридичних фактів:*

- а) дії та події;
- б) події та зобов'язання;
- в) дії та зобов'язання;
- г) дії, події та зобов'язання.

3) *Що виступає предметом зобов'язання:*

- а) дія, яка має юридичне значення і породжує правові наслідки;
- б) дія, яка не має юридичного значення і не породжує правові наслідки;
- в) дія, яка має юридичне значення, але не породжує правові наслідки;
- г) правильна відповідь відсутня.

4) *Які три види дій може здійснити боржник задля виконання зобов'язань:*

- а) дати (dare), надати (praestare), зробити (facere);
- б) цесія (cessio), дати (dare);
- в) завдаток (arra), надати (praestare);
- г) залік (compensatio), зробити (facere).

5) *Цесія - це:*

- а) заміна кредитора з повідомленням боржника;
- б) заміна кредитора або боржника за згодою обох сторін;

- в) заміна боржника за згодою кредитора;
- в) гроші або коштовна річ, яку боржник передав кредитору в момент укладення договору.

б) Новація – це:

- а) заміна кредитора з повідомленням боржника;
- б) заміна кредитора або боржника за згодою обох сторін;
- в) заміна боржника за згодою кредитора;
- в) гроші або коштовна річ, яку боржник передав кредитору в момент укладення договору.

7) Переведення боргу – це:

- а) заміна кредитора з повідомленням боржника;
- б) заміна кредитора або боржника за згодою обох сторін;
- в) заміна боржника за згодою кредитора;
- в) гроші або коштовна річ, яку боржник передав кредитору в момент укладення договору.

8) Завдаток – це:

- а) заміна кредитора з повідомленням боржника;
- б) заміна кредитора або боржника за згодою обох сторін;
- в) заміна боржника за згодою кредитора;
- в) гроші або коштовна річ, яку боржник передав кредитору в момент укладення договору.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Кого можна вважати платоспроможним:

- а) того, хто за своїм матеріальним становищем здатен виконати взяте на себе зобов'язання;
- б) того, кому у випадку надання розстрочки, особа обіцяє виконання;
- в) того, хто обіцяє розплатитися, як тільки одержить очікувану спадщину;
- г) того, хто клянеться сплатити всю суму, але не відразу?

Задача 2. Чи може боржник, який взяв у борг під заставу всього свого майна:

- а) продавати з нього що-небудь, включаючи приплід;
- б) давати в придане;
- в) одержувати нову позику під ту ж заставу;
- г) користуватися речами так, що за їх природою погіршує стан речей?

ТЕМА: «ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО ДОГОВІР»

Мета вивчення: дати загальну характеристику видів договорів в Давньому Римі; формувати структурно-логічне мислення, вміння розрізняти договори в залежності від розподілу прав та обов'язків між сторонами; вміння характеризувати структуру, зміст та порядок укладення договору; виховати повагу до римського приватного права.

План:

1. Поняття та класифікація договорів.
2. Структура договору.
3. Загальні умови дійсності договору.
4. Порядок укладання договору. Представництво.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацювати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

акцепт, оферта (*propositio*), обман (*dolus*), безвідплатні договори, вербальні контракти, випадкові (*accidentalia*) елементи договору, відплатні договори, волевиявлення сторони договору, воля сторони договору, договір (*contractus*), звичайні (*naturalia*) елементи договору, зміст договору, істотні (*essentialia*) елементи договору, консенсуальні контракти, літеральні контракти, мета договору (*causa*), нексум (*nexum*), обман, голі пакти (*pacta nuda*), одягнуті пакти (*pacta vestita*).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Contractus est ultro citroque obligatio.* — Контракт є взаємним зобов'язанням (тобто угодою сторін).
- *Creditores accipiendos esse eos, quibus debentur in actione.* — Кредитори — це ті, кому винні на підставі позову.
- *Injuria ex affectu facientis consistit.* — Образа коріниться в душевному стані того, хто ображає.

3. Питання для самодіагностики:

- 1) Яка форма договору вважається найдавнішою?
- 2) В чому відмінність між односторонніми та двосторонніми договорами?
- 3) Що є предметом договору?
- 4) Що таке пакти?
- 5) В чому полягає різниця між пактами та контрактами?
- 6) Назвіть види контрактів.
- 7) Що таке синалагматичні договори?
- 8) Назвіть умови дійсності договорів.
- 9) Що таке конклюдентні дії.
- 10) Що таке оферта та акцепт?

4. Оберіть правильну відповідь:

- 1) Пакти – це:

- а) неформальні угоди;
- б) двосторонні угоди;
- в) багатосторонні угоди;
- г) формальні угоди.

2) *Синалагматичними називались двосторонні договори, якими встановлювались:*

- а) нерівноцінні права та обов'язки;
- б) рівноцінні права та обов'язки;
- в) тільки права;
- г) тільки обов'язки.

3) *Істотними умовами є:*

- а) такі умови, без яких договір взагалі не міг існувати;
- б) такі умови, без яких договір не втрачав юридичного значення;
- в) такі умови, які включені в договір за бажанням сторін;
- г) правильна відповідь відсутня.

4) *Акцепт – це:*

- а) згода на укладення договору;
- б) пропозиція укласти договір;
- в) підписання договору;
- г) розірвання договору.

5) *Оферта – це:*

- а) згода на укладення договору;
- б) пропозиція укласти договір;
- в) підписання договору;
- г) розірвання договору.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Угода між кредитором та боржником була укладена внаслідок обману зі сторони кредитора. Якими засобами претор міг захистити інтереси боржника.

Задача 2. Римський громадянин був свідком при укладенні договору купівлі-продажу будинку, через деякий час він відмовився свідчити. Назвіть правові наслідки його відмови.

ТЕМА: «ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику певним видам договорів, які входять до системи контрактів в Давньому Римі; формувати структурно-логічне мислення, вміння порівнювати римські та сучасні види договорів; вміння характеризувати безіменні контракти та пакти; виховати повагу до римського приватного права.

Заняття 1.

План:

1. Вербальні контракти: стипуляція та її види, порука, обіцянка приданого, клятвена обіцянка вільновідпущеника своєму патрону.
2. Літеральні контракти: журнал, прибутково-видаткові книги, синграф, хірограф.
3. Реальні контракти: позика, позичка, схов, застава.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацювати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

вербальні контракти, літеральні контракти, реальні контракти, договір позики (matuum), договір позички (commodatum), договір поклажі / зберігання / схову (depositum), договір застави (contractus pigne raticius), клятвена

обіцянка вільновідпущеника (*jusjurandum liberti*), синграф (*syngrapha*), стипуляція (*stipulatio*), установлення приданого (*dotis dictio*), хірограф (*chirographum*), синграф (*syngrapha*), журнал (*adversaria*), книга прибутків і видатків (*codex accerti et expensi*).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Legem enim contractus dat.* – Договір створює право.
- *Contractus ex turpi causa, vel contra bonos mos nullus est.* – Договір є нікчемним, якщо він укладений з дурною метою або проти доброї моралі.

3. Питання для самодіагностики:

- 1) Дайте визначення вербальних контрактів.
- 2) Охарактеризуйте стипуляцію як вид вербального договору.
- 3) Назвіть види стипуляції залежно від виду договору.
- 4) Проаналізуйте такий специфічний різновид вербальних договорів як призначення приданого (*dotis dictio*).
- 5) Охарактеризуйте клятвену обіцянку послуг з боку вільновідпущеника по відношенню до його патрона (*jusjurandum liberti*).
- 6) Що таке літеральні контракти?
- 7) В чому різниця між журналом (*adversaria*) та книгою прибутків і видатків (*codex accerti et expensi*)?
- 8) Чим відрізняється синграф від хірографу?
- 9) Що таке *matuum*?
- 10) Чим *matuum* відрізняється від *commodatum*?
- 11) Назвіть та охарактеризуйте договір поклажі / зберігання, схову (*depositum*).
- 12) Дайте визначення договору застави (*contractus pignoratitius*).

4. Оберіть правильну відповідь:

1) Вербальними називались договори, які:

- а) укладалися на підставі усного проголошення певних слів, формул або фраз;
- б) укладалися в письмовій формі;
- в) вважались укладеними з моменту передачі речі;
- г) вважались укладеними з моменту досягнення згоди сторін за умовами договору.

2) *Літеральними називались контракти, які:*

- а) укладалися на підставі усного проголошення певних слів, формул або фраз;
- б) укладалися в письмовій формі;
- в) вважались укладеними з моменту передачі речі;
- г) вважались укладеними з моменту досягнення згоди сторін за умовами договору.

3) *Позика – це:*

- а) реальний контракт;
- б) консенсуальний контракт;
- в) вербальний контракт;
- г) літеральний контракт.

4) *Реальними називались контракти, які:*

- а) укладалися на підставі усного проголошення певних слів, формул або фраз;
- б) укладалися в письмовій формі;
- в) вважались укладеними з моменту передачі речі;
- г) вважались укладеними з моменту досягнення згоди сторін за умовами договору.

5) *Договір поклажі, зберігання, схову (depositum) – це:*

- а) реальний договір;
- б) консенсуальний договір;
- в) вербальний договір;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. А. позичив зерно у селянина. Селянин дав йому зіпсовану пшеницю і не попередив про це. Коли А. змішав позичене зерно зі своїм, то зіпсувалось все. Чи можна вимагати покриття збитків?

Задача 2. А. позичив С. 20 грошових одиниць в срібних монетах, а поверну борг у міді. А. відмовився приймати такий борг, вимагаючи повернення в сріблі, посилаючись на те, що має бути повернуто той же номінал, який й позичався. Вирішіть ситуацію.

Заняття 2.

План:

1. Консенсуальні контракти: договір купівлі-продажу, договір найму (найм речі, роботи, робочої сили), договір доручення, договір товариства.
2. Безіменні контракти
3. Пакти та їх види: імператорські пакти преторські пакти, приєднані пакти.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

консенсуальні контракти, безіменні контракти (*contractus innominati*), договір доручення (*mandatum*), договір застави (*contractus pignoratitius*), домовленість між сторонами (*consensus*), договір купівлі-продажу (*emptio-*

venditio), договір міни (permutatio), договір найму (locatio conductio), найм речі (locatio rei), найм роботи (locatio conductio operis), найм робочої сили (locatio conductio operarum) або найм послуг, договір доручення (mandatum), оціночний договір (aestimatum), прекарій (precarium), преторські пакти (pacta praetoria), дохідне товариство (societas quaestus), договір товариства (societas), товариство всього майна (societas omnium bonorum), товариство однієї речі або однієї справи (societas unius rei), товариство якої-небудь справи (societas alicujus negotiationis), пакт (pactum), голий пакт (pacta nuda), додаткові пакти (pacta adjuncta), преторські пакти (pacta praetoria), клятвена угода (pactum de iurejurando), угода про встановлення грошового боргу (pactum de pecunia constituta), прийняття зобов'язання (receptum), законні пакти (pacta legitima).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Cum in corpore dissentitur, apparet nulam esse acceptionem.* – Якщо є розбіжності по суті, вбачається, що акцепт відсутній.
- *Emptio-venditio.* – Купівля-продаж.
- *In contractibus, ladle insunt quae sunt moris et consuetudinis.* – В договорах мовчазно передбачається дотримання звичок і звичаїв.

3. Питання для самодіагностики:

- 1) Охарактеризуйте консенсуальні контракти.
- 2) В чому полягає відмінність консенсуальних контрактів від реальних?
- 3) Дайте правову характеристику договору купівлі-продажу.
- 4) Назвіть види договорів найму?
- 5) В якому випадку допускалась оплата в натуральній формі за договором найму?
- 6) Чи впливала на чинність договору найму зміна власника переданої в найм речі?
- 7) Назвіть види договору товариства.
- 8) З якого моменту договір товариства вважався укладеним?

- 9) Назвіть підстави припинення договору товариства.
- 10) Охарактеризуйте основні риси пакту.
- 11) Назвіть види законних пактів.
- 12) Чим відрізняються «одягнені» пакти від «голих»?

4. Оберіть правильну відповідь:

1) Консенсуальними називались контракти, які:

- а) укладалися в усній формі шляхом проголошення певних слів, формул або фраз;
- б) укладалися в письмовій формі;
- в) вважались укладеними з моменту передачі речі;
- г) вважались укладеними з моменту досягнення згоди сторін за умовами договору.

2) Договір купівлі- продажу належить до:

- а) реальних договорів;
- б) консенсуальних договорів;
- в) вербальних договорів;
- г) літеральних договорів.

3) Римське право розрізняло чотири види консенсуальних контрактів:

- а) купівля-продаж, найм, доручення, товариство;
- б) позика, позичка, схов, застава;
- в) купівля-продаж, найм, схов, застава;
- г) пакти, найм, схов, застава.

*4) Що таке *mandatum*?*

- а) договір доручення;
- б) договір купівлі-продажу;
- в) застава;
- г) пакт.

5) Неформальна угода, укладення якої не супроводжувалося формалізмом, передбаченим римським цивільним правом, носила назву:

- а) пакт;
- б) договір доручення;
- в) товариство;
- г) застава.

5. Завдання та ситуаційні задачі:

Завдання. Складіть таблицю: «Пакти та їх види в Стародавньому Римі».

Задача. Римський громадянин віддав свій золотий ланцюжок до ремонтної майстерні. Він пообіцяв заплатити майстру стільки, скільки він призначить. Чи є в даному випадку договір найму?

ТЕМА: «ПОЗАДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

Мета вивчення: дати загальну характеристику позадоговірним зобов'язанням; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати види квазіделіктів та квазіконтрактів; виховати повагу до римського приватного права.

План:

1. Поняття та види зобов'язань ніби з договору (контракту) (квазіконтракт).
2. Правова характеристика окремих видів зобов'язань ніби з договору (контракту) (квазіконтракт).
3. Поняття та види деліктів. Зобов'язання з деліктів. Публічні та приватні делікти.
4. Зобов'язання ніби з деліктів (квазіделікти).

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 8, 12,14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

безпідставне збагачення однієї особи за рахунок іншої, ведення чужих справ без доручення (*negotiorum gestio*), делікт (*delictum*), делікти приватні (*delicta privata*), делікти публічні (*delicta publica*), загроза (*metus*), квазіделікти (*quasi ex delicto*), квазіконтракти (*quasi ex contractus*), крадіжка (*furtum*), неправомірне знищення або пошкодження чужого майна (*damnum injuria datum*), особиста образа (*injuria*), насильство і погроза (*metus*), обман (*dolus manus*) пограбування (*rapina*), таємна крадіжка (*furtum pes manifestum*), явна крадіжка (*furtum manifestum*).

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Jus ex injuria non oritur.* – Право не виникає з правопорушення.
- *Nemo delictis exiitur.* - Нікого не можна звільнити від відповідальності за правопорушення.
- *Facsimile.* - Точна копія чого-небудь.

3. Питання для самодіагностики:

- 1) Охарактеризуйте поняття «квазіконтракт».
- 2) Охарактеризуйте сутність безпідставного збагачення (*condicti sine causa*).
- 3) Яким позовом здійснювався захист зобов'язань з безпідставного збагачення.
- 4) В яких випадках застосовувався позов про набуття за несправедливою підставою?
- 5) Охарактеризуйте поняття «делікт (*delictum*)».
- 6) Що таке публічні делікти?
- 7) Чим публічні делікти відрізнялись від приватних деліктів?
- 8) Назвіть елементи приватного делікту.

9) Охарактеризуйте поняття «квazіделікт (quasi ex delicto)».

10) Які випадки охоплювались квazіделіктом?

4. Оберіть правильну відповідь:

1) Що означав в Стародавньому Римі «квazіконтракт»:

- а) зобов'язання ніби з договору;
- б) зобов'язання ніби з делікту;
- в) недійсний контракти;
- г) оспорюваний контракт.

2) Зобов'язання з безпідставного збагачення дістали захист через...:

- а) кондикційний позов;
- б) негаторний позов;
- в) вiндикаційний позов;
- г) ноксальний позов.

3) Публічними деліктами визнавались:

- а) правопорушення, які посягали на публічні інтереси;
- б) правопорушення, вчинене проти особистих майнових прав особи;
- в) правопорушення, вчинене проти особистих немайнових прав особи;
- г) правильна відповідь відсутня.

4) Приватні делікти захищали інтереси:

- а) приватних осіб;
- б) публічних осіб;
- в) рабів;
- г) правильна відповідь відсутня.

5) Назвіть види позовів із безпідставного збагачення:

- а) вiндикаційний позов;
- б) позов про повернення одержаного від крадіжки;
- в) позов про набуття за несправедливою підставою;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Чи буде відповідати лікар, якщо він на прохання смертельно хворої людини, дав ліки, від яких настала швидка безболісна смерть.

Задача 2. При дворі А. жив поранений ведмідь, потім він втік та напав на В. та наніс йому тілесні ушкодження. В. пред'явив позов до А. про відшкодування шкоди. Чи буде він задоволений?

ТЕМА: «СПАДКОВЕ ПРАВО»

Мета вивчення: дати загальну характеристику спадкового права Стародавнього Риму; формувати структурно-логічне мислення, вміння характеризувати види спадкування; виховати повагу до римського приватного права.

Заняття 1.

План:

1. Поняття і види спадкування.
2. Спадкування за законом.
3. Спадкування за заповітом:
 - форми заповітів;
 - зміст заповітів;
 - відкриття заповітів;
 - недійсність заповітів;
 - відкликання заповіту;
 - кодіцили.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.

2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.

Теоретичні питання слід опрацювати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

Спадщина (hereditas), спадкодавець (defunctus), спадкоємець (heres), універсальне правонаступництво (successio universitas, universales), відумерла спадщина (bona vacantia), кодцил (codicilli), свої спадкоємці (jus heredes), активна заповідальна правоздатність (testamenti factio activa), пасивна заповідальна правоздатність (testamenti factio passiva), заповіт (testamentum), заповіт перед народними зібраннями (testamentum comitiis calatis), заповіт у поході (testamentum in procinctu), обов'язкова частка в спадщині, приватні заповіти, публічні заповіти, сингулярне правонаступництво (successio singularis), спадкування (hereditas), спадкування за законом (hereditas ab intestato), спадкування за преторським едиктом, спадщина, універсальне правонаступництво (successio universitas),

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest.* – ОНе можна одночасно спадкувати одну й ту ж саму спадщину і за заповітом, і за законом.
- *Testamentum posterior derogat testamenti priori.* - Пізніше складений заповіт скасовує попередній.

3. Питання для самодіагностики:

- 1) Охарактеризуйте поняття «спадкування».
- 2) Дослідіть чотири етапи розвитку римського спадкового права.
- 3) Що таке заповіт і які умови його дійсності?
- 4) У яких випадках настає спадкування за законом?
- 5) Хто може бути спадкоємцем за законом?

- 6) Хто може бути спадкоємцем за заповітом?
- 7) В чому полягало спадкування за правом Юстиніана?
- 8) Назвіть дві форми заповіту, які існували в імператорський період?
- 9) У якому випадку застосовувалося обов'язкове спадкування?
- 10) В чому полягало спадкування за преторським едиктом?
- 11) Чим активна заповідальна правоздатність відрізняється від пасивної заповідальної правоздатності?
- 12) В чому полягало спадкування за імператорськими законами?

4. Оберіть правильну відповідь:

1) *Hereditas* -це:

- а) перехід майна померлої особи до іншої особи (осіб);
- б) договір купівлі-продажу;
- в) відкриття спадщини;
- г) легат.

2) *Активна заповідальна правоздатність (testamenti factio activa)* – це:

- а) наявність загальної правоздатності в галузі майнових відносин;
- б) здатність особи бути спадкоємцем;
- в) договір купівлі-продажу;
- г) правильна відповідь відсутня.

3) *Пасивна заповідальна правоздатність* – це:

- а) наявність загальної правоздатності в галузі майнових відносин;
- б) здатність особи бути спадкоємцем;
- в) договір купівлі-продажу;
- г) правильна відповідь відсутня.

4) *Що таке обов'язкова частка в спадковому майні в Стародавньому Римі:*

- а) частина спадкового майна, яка переходила до певних спадкоємців незалежно від волі спадкодавця і змісту заповіту;
- б) частина спадкового майна, яка переходила у власність держави;

- в) частина спадкового майна, яка переходила у власність рабів спадкодавця;
- г) правильна відповідь відсутня.

5) *Спадкова трансмісія – це:*

- а) наявність загальної правоздатності в галузі майнових відносин;
- б) здатність особи бути спадкоємцем;
- в) перехід права на прийняття спадщини до спадкоємців особи, яка була закликана до спадкування, але не встигла за життя реалізувати своє право на прийняття спадщини;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Завдання та ситуаційні задачі:

Завдання: Складіть порівняльну таблицю черг спадкування за законом за законодавством України та за римським правом.

Задача: У яких випадках пропонувалось збільшувати кількість свідків, що засвідчують заповіт, а в яких зменшувати?

Заняття 2.

План:

1. Відкриття спадщини та порядок її прийняття.
2. Легати і фідейкоміси.
3. Захист спадкових прав.

I. Теоретичні завдання:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
 2. Підготувати відповіді на теоретичні питання, які зазначені вище.
- Теоретичні питання слід опрацьовувати на основі джерел [1-23; 8, 14, 16].

II. Практичні завдання для самостійного виконання:

1. Розкрити основні поняття та терміни теми:

Прийняття спадщини (*hereditas aditio*), спадкова трансмісія, легат (*legatum*), фідейкоміс (*fideicommissum*), лежача спадщина (*hereditas jacens*), відумерла спадщина (*bona vacantia*), сингулярне правонаступництво (*successio singularis*), цивільне спадкування (*hereditas*), виморочена спадщина.

2. Вивчити та законспектувати юридичні визначення:

- *Semel heres semper heres.* - Спадкоємець – завжди спадкоємець.
- *Ipsa jure.* - В силу закону.
- *Dum spiro, spero.* - Пока живу, надіюсь.

3. Питання для самодіагностики:

- 1) З якого моменту спадщина вважалася прийнятою?
- 2) Що вимагалось для здійснення заповіту?
- 3) Що таке спадкова трансмісія?
- 4) Що таке фідейкоміс?
- 5) Охарактеризуйте сутність легату.
- 6) Які, на вашу думку, існували переваги фідейкомісів перед легатами?
- 7) Які межі відповідальності спадкоємця по боргах?
- 8) Яким чином здійснювався захист прав преторського спадкоємця?
- 9) Що таке спадкова трансмісія?
- 10) Дайте визначення сингулярного наступництва.
- 11) Охарактеризуйте сутність відумерлої спадщини (*bona vacantia*).

4. Оберіть правильну відповідь:

1) ...- одностороннє волевиявлення, що є підставою виникнення прав і обов'язків для інших осіб є:

- а) заповіт;
- б) прийняття спадщини;
- в) відкриття спадщини;
- г) закликання до спадкування.

2) *Деляція – це:*

а) час відкриття спадщини;

б) прийняття спадщини;

в) відмова від спадщини;

г) наслідування за законом.

3) *Легати – це:*

а) усні або письмові прохання, з якими спадкодавець звертався до спадкоємця щодо виконання будь-якого доручення або надання третій особі частини спадщини;

б) час відкриття спадщини;

в) заповідальне розпорядження спадкодавця спадкоємцю, за яким надавалась будь-яка майнова вигода за рахунок спадкового майна третій особі – відказоодержувачу (легатарію);

г) наслідування за законом.

4) *Фідеїкоміси – це:*

а) усні або письмові прохання, з якими спадкодавець звертався до спадкоємця щодо виконання будь-якого доручення або надання третій особі частини спадщини;

б) час відкриття спадщини;

в) заповідальне розпорядження спадкодавця спадкоємцю, з яким надавалась будь-яка майнова вигода за рахунок спадкового майна третій особі – відказоодержувачу (легатарію);

г) наслідування за законом.

5) *Бонітарні спадкоємці – це:*

а) спадкоємці, які отримали захист у претора;

б) спадкоємці, які отримали захист у судді;

в) спадкоємці, які отримали захист у імператора;

г) спадкоємці, які отримали захист у юристів.

5. Ситуаційні задачі:

Задача 1. Після смерті спадкодавця, який не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців. Претендентами на спадщину виявились далекий родич спадкодавця та емансипований син. Як ви вважаєте, кому буде надана перевага претором?

Задача 2. А. призначив свого раба спадкоємцем. Чи можна раба призначити спадкоємцем без відпущення на волю? Чи може раб відмовитись?

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

До тем: Тема 1. Поняття та загальна характеристика римського права.

Тема 2. Джерела римського права

1. Поняття та загальна характеристика публічного права.
2. Рецепція римського права.
3. Особливості римського права.
4. Системи римського приватного права.
5. Історична роль римського приватного права та його значення для сучасної цивілістики.
6. Поняття римського приватного права.
7. Діяльність юристів як джерело правоутворення.
8. Практика преторів як джерело правоутворення.
9. Поняття та види джерел права.
10. Поняття і види рецепції римського приватного права.
11. Вплив римського права на право України.

До теми 3. Особи (суб'єкти права) в Римі

1. Поняття та види юридичних осіб.
2. Цивільна правоздатність та дієздатність.
3. Правове становище римських громадян.
4. Правове становище латинів.
5. Правове становище перегринів.
6. Правове становище вільновідпущеників.
7. Правове становище колонів.

До теми 4. Сімейні правовідносини

1. Види шлюбу та відмінності між ними.

2. Умови укладання шлюбу.
3. Особисті і майнові відносини подружжя в шлюбі.
4. Поняття агнатського і когнатського споріднення.
5. Батьківська влада.
6. Опіка і піклування.

До теми 5. Вчення про позов

1. Загальна характеристика судових процесів Риму та їх види.
2. Загальна характеристика легісакційного процесу.
3. Система позовів в римському праві.
4. Особливі засоби преторського захисту.

До тем: Тема 6. Речове право. Володіння. Право власності. Тема 7. Права на чужі речі.

1. Види речових прав.
2. Відмінність посесорного захисту від петиторного.
3. Поняття речей та їх види.
4. Володіння і тримання.
5. Захист володіння.
6. Зміст права власності.
7. Способи виникнення права власності.
8. Поняття та види сервітутів.

До тем: Тема 8. Загальне вчення про зобов'язання. Тема 9. Загальне вчення про договір. Тема 10. Окремі види договірних зобов'язань. Тема 11.

Позадоговірні зобов'язання.

1. Види зобов'язань.
2. Правові форми забезпечення зобов'язань.

3. Підстави виникнення зобов'язань.
4. Правові наслідки невиконання зобов'язання або неналежного його виконання.
5. Умови дійсності договорів.

До теми 12. Спадкове право

1. Історія римського спадкового права.
2. Спадкування за законом.
3. Спадкування за заповітом.
4. Легати та фідейкоміси.

ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Поняття та предмет курсу «Основи римського приватного права».
2. Рецепція римського права та її причини.
3. Рецепція римського права в Україні та в інших країнах. Значення римського приватного права на сучасному етапі.
4. Поняття та види джерел римського права.
5. Закони як джерело римського права.
6. Звичаєве право як джерело римського права.
7. Преторське право як джерело римського права.
8. Юриспруденція і юристи в Римі.
9. Постанови сенату.
10. Імператорські конституції.
11. Кодифікація Юстиніана.
12. Едикти магістратів.
13. Поняття особи, її правоздатності і дієздатності в Римі.
14. Правове становище римських громадян.
15. Правове становище латинів.
16. Правове становище перегринів.
17. Правове становище рабів.
18. Правове становище вільновідпущеників.
19. Правове становище колонів.
20. Юридичні особи в римському праві.
21. Сім'я. Агнатська і когнатська родини.
22. Поняття та види шлюбу.
23. Умови вступу в шлюб.
24. Порядок укладення шлюбу.
25. Порядок розірвання шлюбу.
26. Правові відносини подружжя.
27. Правові відносини батьків та дітей. Батьківська влада. Стосунки між матір'ю і дітьми.

28. Опіка та піклування.
29. Поняття зобов'язання.
30. Основи виникнення зобов'язань.
31. Сторони в зобов'язанні.
32. Виконання зобов'язань.
33. Наслідки невиконання зобов'язань.
34. Забезпечення зобов'язань.
35. Припинення зобов'язань крім виконання.
36. Поняття і види договорів.
37. Умови дійсності договорів.
38. Структура договору.
39. Порядок укладання договору. Представництво.
40. Вербальні контракти.
41. Літеральні контракти.
42. Консенсуальні контракти.
43. Безіменні контракти.
44. Пакти та їх види.
45. Зобов'язання з ніби-договорів.
46. Зобов'язання з приватних деліктів.
47. Зобов'язання з ніби-деліктів.
48. Поділ майнових прав на речові і зобов'язальні.
49. Поняття та види речей у римському приватному праві.
50. Володіння: поняття, види, набуття і припинення, захист володіння.
51. Право власності: поняття, зміст та види.
52. Обмеження права власності.
53. Способи набуття та припинення права власності.
54. Захист права власності.
55. Види прав на чужі речі: сервітути, емфітевзис, суперфіцій, застава.
56. Сервітути: види, виникнення, припинення, захист.
57. Досудові способи захисту порушених прав.

58. Судочинство в Римі (судові органи та судовий процес).
59. Види процесу. Преторська формула.
60. Легісакційний процес.
61. Екстраординарний процес.
62. Оскарження та виконання судових рішень.
63. Особливі засоби преторського захисту порушених прав.
64. Поняття та види позовів.
65. Позовна давність: поняття, обчислення, переривання, зупинення перебігу та поновлення строку позовної давності. Наслідки спливу позовної давності.
66. Спадкування за заповітом. Умови дійсності заповіту.
67. Спадкування за законом.
68. Спадкове представництво і спадкова трансмісія.
69. Форми прийняття спадщини.
70. Легати і фідейкоміси як форма сингулярної наступності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література:

1. Борисова В. І. Основи римського приватного права: Підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
2. Владиченко С. Д. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Основи римського цивільного права» (для бакалаврів). К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 28 с.
3. Гладкий С. О. Римське приватне право: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право». Полтава, 2016. 251 с.
4. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право: навчально-методичні матеріали. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 108 с.
5. Демчук Т. І. Основи римського приватного права: навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання. Чернівці, 2021. 149 с.
6. Козуб І. Г. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
7. Козуб І. Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
8. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: навч. посібник. К.: Атіка, Харків: Право, 2015. 256 с.
9. Мирза С. С. Основи римського права. Альбом схем: Наочний посібник. Одеса: ОДУВС, 2014. 167 с.
10. Орач Є. М. Основи римського приватного права [Текст] : Курс лекцій. Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. К.: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
11. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.

12. Підпригора О. А. Основи римського приватного права. К.: Вища школа, 1995. 264 с.
13. Підпригора О. А. Римське право : підручник. 2-ге вид. К.: ЮрінкомІнтер, 2009. 528 с.
14. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
15. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2014. 525 с.
16. Римське право (в схемах) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. М. Г. Поліщук. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 108 с.
17. Римське приватне право: Практикум для студентів наряду підготовки 6.030401 «Правознавство» / Уклад. В. М. Вовк, Р. А. Калюжний, К. Р. Калюжний, Л. О. Шапенко. К.: ТОВ «МПЛеся», 2015. 68 с.
18. Римське цивільне право : практикум / Уклад. Лубко І. М., Попова Н. О. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 492 с.
19. Светоній (Гай Светоній Транквілл). Життєписи дванадцяти Цезарів: переклад з латинської / Гай Светоній Транквілл; [переклав з латинської Павло Содомора ; редактор Маркіян Кульчицький]. Львів : Сполом, 2012. 278 с.
20. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса, 2001. 328 с.
21. Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : посібник для аудиторного і самостійного вивчення курсу. Одеса : В.К. Букаєв, 2016. 395 с.
22. Ціцерон Марк Туллій. Про державу; Про закони; Про природу богів. De res publica; De legibus; De natura deorum / Марк Тулій Ціцерон ; переклад з латини Володимира Литвинова. К: Основи, 1998. 478 с.

Додаткова література:

1. Агафонов С. Особливості припинення шлюбу розлученням за стародавнім римським цивільним правом. *Юридичний журнал*. 2005. № 10. С. 64–66.
2. Антошкіна В. Ретроспективний аналіз становлення та розвитку тлумачення правових норм крізь призму епох. *Право України*. К.: Ін Юре, 2017. № 3 .С. 126–137.
3. Балко О. О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Балко Олеся Олексіївна. Львів, 2015. 185 с.
4. Балко О. Становлення інституту шлюбу в римському праві та у країнах романо-германського типу правової системи. *Віче*. 2010. № 12. С.5–6.
5. Буткевич О. Міжнародно-правові погляди глосаторів і постглосаторів. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 3. С.169–173.
6. Васильченко В. В. Рецепція римського спадкового права у сучасному спадковому праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац.ун-т ім.Т.Шевченка. К.: Київський нац.ун-т ім.Т.Шевченка, 1997. 19 с.
7. Гонгало Р. Ф. Суперфіцій у римському праві та контексті правової його рецепція у сучасному цивільному праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К.: НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2000. 18 с.
8. Гриценко І. С. Римське право в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. / за ред. д-ра юрид. наук., проф. І. С. Гриценка. К.: Либідь, 2010. 430 с.
9. Гутьєва В. В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац.ун-т ім. Івана Франка. К.: НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2000. – 18 с.

10. Дмитрієва Ю. Виникнення та розвиток інституту простого товариства: роль римського приватного права у цьому процесі. *Право України*. 2007. № 6. С.126–130.
11. Журба В. С. Інститут пекулія та його різновиди в римському приватному праві. *Юність науки*. 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2017р.) : Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. 612 с. С. 361–363.
12. Задорожній Ю. Формування інституту позадоговірних зобов'язань у римському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 13. С.113–117.
13. Качур В. Природні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 8–12.
14. Колосова А. Римське приватне право та його вплив на розвиток сучасного цивільного права. *Юридична Україна*. 2006. № 9. С. 22–25.
15. Павленко Д. Принцип добросовісності в римському праві та зобов'язальному праві України: порівняльний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 4. С. 129–132.
16. Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф., 24 трав. 2013 р. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півд. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України, Міжнар. гуманіт. ун-т ; [упоряд.: Н. С. Адаховська ; за заг. ред. Є. О. Харитонова]. О. : Фенікс, 2013. 364 с.
17. Шала Л. В. Концепція приватної власності у римському праві та її рецепція у праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 16 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

Офіційні веб-сайти органів державної влади України

1. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт/ - Режим доступу до електронних документів: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index//>.
2. Президент України: офіційне інтернет-представництво. - Режим доступу до електронних ресурсів: <http://www.president.gov.ua/>.
3. Урядовий портал: єдиний веб-портал виконавчої влади України. - Режим доступу до електронних ресурсів : <http://www.kmu.gov.ua/control/>.

Пошукові правові системи

1. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт: Законодавство України. - Режим доступу до електронних документів: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/index/>
2. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт: Законотворча діяльність Верховної Ради України: Законопроекти: Пошук за реквізитами. - Режим доступу до електронних документів: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.
3. Президент України : офіційне інтернет-представництво : Офіційні документи. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://www.president.gov.ua/documents/>.
4. Урядовий портал : єдиний веб-портал виконавчої влади України : Нормативно-правова база : База документів : Пошук документів за реквізитами. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/search>.
5. Офіційний вісник України : Єдине повне офіційне періодичне видання нормативно-правових актів України. – Режим доступу до електронних документів : <http://ovu.com.ua/>.

Бібліотечно-бібліографічні ресурси

1. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт/: Бібліотечно-бібліографічні ресурси: Бібліографічний моніторинг. - Режим доступу до електронних документів: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.

2. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт/: Бібліотечно-бібліографічні ресурси: Бібліотечні Інтернет - ресурси. - Режим доступу до електронних документів: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : Інтернет-сторінка. – Режим доступу до електронних документів : <http://www.nbuv.gov.ua/>.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : Система каталогів і картотек. – Режим доступу до електронних документів : http://www.nbuv.gov.ua/db/library_db.html.
5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : пошукова система сайту : Система каталогів і картотек : Каталог книжкових видань : Пошук у електронному каталозі. – Режим доступу до електронних документів : <http://www.nbuv.gov.ua/db/opac.html>.
6. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: пошукова система сайту : Система каталогів і картотек : Електронний фонд (тематичні та видові зібрання публікацій) : Електронна бібліотека авторефератів дисертацій : Пошук у електронній бібліотеці авторефератів дисертацій. – Режим доступу до електронних документів. - <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ard.html>.
7. Національна парламентська бібліотека України : веб-сайт. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://www.nplu.org/ua/resources/resources.htm>.
8. Національна парламентська бібліотека України : веб-сайт : Політематична база даних статей з періодичних видань. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://analitic.nplu.org/>.

Журнальні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: пошукова система сайту: Наукова періодика України. - Режим доступу до електронних ресурсів: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/>.

2.Юридичний журнал: сайт журналу. - Режим доступу до електронних ресурсів:

<http://www.justinian.com.ua/>.

Газетні ресурси

1. Голос України: газета Верховної Ради України: веб-сайт. - Режим доступу до електронних ресурсів: <http://www.golos.com.ua/>.

2. Урядовий кур'єр: газета центральних органів виконавчої влади: веб-сайт. - Режим доступу до електронних ресурсів: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/>.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК 1
ЗАКОНИ XII ТАБЛИЦЬ

ТАБЛИЦЯ I

1. Якщо викликають (будь-кого) на судомовлення, хай (викликаний) йде. Якщо (він) не йде, то хай (той, що викликав) підтвердить (свій виклик) при свідках, а потім веде його силою.
2. Якщо (той, кого викликали) відшукує підстави, щоб не з'явитися, хай (той, що його викликав) накладе на нього руку.
3. Якщо перешкодою (для прибуття того, кого викликали, на судомовлення) буде його хвороба або старість, хай (той, хто викликав) надасть йому тяглову худобу... Візка, якщо не схоче, надавати не зобов'язаний.
4. Хай поручителем (на судомовленні) за того, хто живе своїм коштом буде (тільки) той, хто має своє господарство. За безмаєтного громадянина поручителем буде той, хто побажає.
6. Відносно чого домовляться, про те хай (позивач) і клопочеться (на судомовленні).
7. Якщо (учасники позову) не дійдуть згоди, хай (вони) до опівдня зійдуться для позову на форумі або на коміціумі. Хай обидві сторони по черзі захищають (своє діло).
8. Після опівдня (магістрат) затвердить вимогу тієї сторони, котра є присутньою (при судомовленні).
9. Якщо (на судомовленні) присутні обидві сторони, хай захід сонця буде остаточним терміном (судомовлення).

ТАБЛИЦЯ II.

1. (Гай. Інституції. IV.14). За позовами у 1000 і більше асів стягувалася (до каси понтифіків) судова застава (500 асів), за позовами на меншу суму – 50 асів, так було встановлено Законом XII таблиць. Якщо суперечка стосувалась волі будь-якої людини, то, хоча б ціна її була найвищою, однак тим же

законом передбачалось, щоби суперечка йшла про заставу (за людину, щодо волі якої існував спір) усього лише (у розмірі 50 асів).

2. Якщо одна з таких причин, як... тяжка хвороба або (збіг дня судового розгляду) з днем, призначеним для звинувачення (будь-кого) у зраді (буде перешкоджати) судді, третейському посереднику або стороні, що позивається (з явитися на судовий розгляд), то (таке) має бути перенесеним на наступний день.

3. Хай (такий, що позивається), котрому не вистачає свідчень свідків, йде до воріт дому (свідка, що не з явився на судовий розгляд) і протягом трьох днів прилюдно звертається (до нього).

ТАБЛИЦЯ III.

1. Хай будуть (надані боржнику) 30 пільгових днів після визнання (ним) боргу або після постанови (проти нього) судового рішення.

2. (Після закінчення вказаного терміну) хай (позивач) накладе руку (на боржника). Хай веде його на судомовлення (для виконання ухвали).

3. Якщо (боржник) не виконав (добровільно) судової ухвали і ніхто не звільнив його від відповідальності при судомовленні, хай (позивач) веде його до себе і надягне на нього кайдани вагою не менше, а якщо забажає, то й більше, ніж 15 фунтів.

4. (Під час перебування в ув'язненні боржник), якщо хоче, може годуватися за власний рахунок. Якщо ж він не в змозі себе утримувати, то хай (той, хто утримує його у в'язниці) дає йому фунт борошна в день, а при бажанні може давати й більше.

5. (Авл Гелій. Атичні ночі. XX.1.46). Тим часом (тобто поки боржник був в ув'язненні), він мав право примиритися (з позивачем), але якщо (сторони) не примирилися, то (такі боржники) лишались в ув'язненні 60 днів. Протягом цього терміну їх тричі поспіль у ринкові дні приводили до претора на коміціум і (при цьому) оголошувалась присуджена з них сума грошей. На третій ринковий день вони карались на горло або поступали на продаж за кордон, за Тібр.

ТАБЛИЦЯ ІV.

2. Якщо батько тричі продасть сина, то хай син буде вільним від влади батька. 3. (Ціцерон. Філіпії. II.28.69). Користуючись постановою XII таблиць, наказав своїй дружині зібрати речі, що їй належать, відібрав у неї ключа та вигнав її.

4. (Авл Гелій. Атичні ночі. III.16.12). Мені відомо, що коли жінка народила на одинадцятому місяці по смерті чоловіка, то з цього виникла справа, начебто вона зачала після того, як помер її чоловік, бо децемвіри написали, що людина народжується на десятому, а не одинадцятому місяці.

ТАБЛИЦЯ V.

1. (Гай.Інституції. I.144-145). Нашадки наші стверджували, що навіть повнолітні жінки внаслідок належної їм легковажності мають бути під опікою... Виняток складали лише дівчата-весталки, котрих стародавні римляни звільнювали з-під опіки на знак поваги до їх сану жерців. Так було встановлено Законом XII таблиць.

3. Хто яке розпорядження дасть на випадок своєї смерті відносно майна або опіки над підвладними йому особами, те розпорядження хай буде непорушним.

4. Якщо будь-хто, в кого немає підвладних йому осіб, помре, не залишивши розпоряджень про спадкоємця, то хай його господарство візьме собі найближчий агнат.

5. Якщо у померлого немає агнатів, то нехай господарство після нього візьмуть його родичі.

6. (Гай. Інституції.1.155). За Законом XII таблиць опікунами над особами, яким не було призначено опікуна за заповітом, є їх агнати.

7а. Якщо людина стала божевільною, то хай владу над ним самим і його майном візьмуть його агнати і родичі.

7б. (Ульпіан. Д.27.10 1.1. pr.). Згідно із Законом XII таблиць марнотратнику заборонялось управління майном, що йому належало...

8а. (Ульпіан). Закон XII таблиць передавав патрону спадок після римського громадянина з вільновідпущених в тому випадку, коли останній, не маючи підвладних йому осіб помирає, не лишивши заповіту.

9а. (Гордіан.1.6. с.111.36). За Законом XII таблиць майно, що складається з боргових вимог померлого до інших осіб, безпосередньо, тобто без виконання будь-яких юридичних формальностей, розподіляється поміж спадкоємцями в залежності від їх спадкової долі.

9б. (Діоклетіан.1.26. с.11.3). Згідно із Законом XII таблиць борги померлого безпосередньо розподіляються поміж його спадкоємцями в залежності від розміру отриманих ними долей у спадку.

ТАБЛИЦЯ VI.

1. Якщо хтось укладає угоду самозакладу або відчуження речі в присутності 5 свідків і комірника, хай слова, що при цьому виголошуються, будуть непорушними.

2. (Цицерон. Про обов'язки. III.16). За Законом XII таблиць вважалось достатнім надати докази того, що виголошувалось при укладанні угоди, а той, хто відмовиться від своїх слів, підлягав подвійному штрафу.

3. Давність володіння по відношенню до земельної ділянки встановлювалась в два роки, по відношенню до усіх інших речей – в один рік.

4. Законом XII таблиць було визначено, що жінка, яка не бажає встановлення над собою влади чоловіка фактом давності співжиття, повинна була щорічно відлучатися з свого будинку на три ночі і таким чином переривати річну давність володіння нею.

5б. (Паул. Фрагменти Ватикана. 50). Закон XII таблиць затвердив відчуження речі шляхом угоди, яка укладається в присутності 5 свідків і комірника, а також шляхом відмови від права власності на цю річ при судомовленні перед претором.

8. Закон XII таблиць не дозволяв ні віднімати, ні вимагати як свою власність вкрадені колоди чи жердини, використані для будівництва чи садіння

винограднику, але надавав при цьому позов у подвійному розмірі вартості цих матеріалів проти того, хто звинувачувався в їх використанні.

ТАБЛИЦЯ VII.

1. Обхід, тобто незабудоване місце кругом будинку, має бути завширшки в два з половиною фути.
2. Слід зауважити, що при позові про розмежування ділянок необхідно враховувати вказівку Закону XII таблиць, встановлену начебто за прикладом такого законодавчого правила, котре приписує Солону – якщо вздовж сусідньої ділянки копали рів, то не можна було порушувати межу, якщо ставили огорожу, то мали відступити від сусідньої ділянки на один фут, якщо будинок для житла, то відступити на два фути...
3. (Пліній. Природнича історія. XIX.4.50). В Законі XII таблиць не використовували слово хутір, але замість нього вживали часто слово – відгороджене місце, надаючи йому значення батьківського майна.
6. (Гай. Д. 8.3.1.8). За Законом XII таблиць ширина шляху у прямому напрямку визначалась у 8 футів, а на поворотах – у 16 футів.
7. Хай (власники ділянок біля шляху) ставлять огорожу, якщо не прибирають її камінням, то нехай ідуть тягловою худобою там, де забажають.
- 8б. (Паул. Д. 43.88.1.5). Якщо струмок, що протікає громадською землею або водопровід заподіяв шкоду приватному володінню, власнику останнього надавався позов на підставі Закону XII таблиць про відшкодування збитків.
- 9а. Закон XII таблиць наказував вживати заходів для того, щоб дерева на висоті 15 футів навколо обрізались для того, щоб їхня тінь не причиняла шкоди сусідній ділянці.
10. (Пліній. Природнича історія. XVI.5.15). Законом XII таблиць дозволялось збирати жолуді, що падають з сусідньої ділянки.
11. (Юстиніан. I.41.11.1). Продані та передані речі стають власністю покупця лише у тому випадку, коли він уплатить продавцю продажну ціну або забезпечить йому будь-яким чином задоволення його вимог, наприклад,

надасть повіреного або дасть що-небудь у вигляді застави. Так було встановлено Законом XII таблиць.

ТАБЛИЦЯ VIII.

1б. (Цицерон. Про республіку. IV.10.12). XII таблиць встановили смертну кару за невеликий перелік злочинних діянь і в тому числі вважали за необхідне застосовувати її у випадку, коли будь-хто склав або буде співати пісню, що містить у собі наклеп або ганьбити іншого.

2. Якщо вчинить членушкодження і не примириться з потерпілим, то хай і йому самому буде вчинено те ж саме.

3. Якщо рукою або палицею зламає кістку вільній людині, хай заплатить штраф у 300 асів, якщо рабу – 150 асів.

4. Якщо завдасть образи, хай штраф буде 25.

5. ...Зламає, нехай відшкодує.

6. Якщо хто поскаржиться, що свійська тварина вчинила збиток, то Закон XII таблиць велів або віддати потерпілому тварину, що вчинила збитки, або відшкодувати вартість збитку, що вчинено.

7. Якщо жолуді з твого дерева впадуть на мою ділянку, а я випасав худобу і згодував жолуді худобі, то за Законом XII таблиць ти не міг заявити позов ні про потраву, бо не на твоїй ділянці паслась худоба, ні про шкоду, вчинену твариною, ні про збитки, вчинені неправомірним діянням.

9. За XII таблицями смертним гріхом для дорослого було потравити або зжати в нічний час врожай з обробленого плугом поля. XII таблиць приписували таку приречену богині Церері людину карати на горло. Неповнолітнього, що винний у такому ж злочині, на розсуд претора або карали батогами, або присуджували до відшкодування заподіяної шкоди у подвійному розмірі.

10. (Гай. Д.47.9.1.9). Закони XII таблиць веліли надівати кайдани і після покарання батогами страчувати того, хто підпалював будівлі або складені біля них скирти хліба, якщо винний вчинив це навмисно. Якщо ж пожежа виникла випадково, тобто з необережності, то закон приписував винному

відшкодувати шкоду, а за його неспроможністю зробити це, він підлягав більш легкому покаранню.

11. В XII таблицях приписувалось, що за злісну порубку чужих дерев винний сплачував по 25 асів за кожне дерево.

12. Якщо вбито на місці злочину людину, що скоїла крадіжку в нічний час, це вбивство буде вважатись правомірним.

13. При світлі дня...якщо чинить опір зі зброєю в руках, склич людей.

14. Децемвіри приписували вільних людей, яких піймали на крадіжці, піддавати тілесній карі і видавати головою тому, в кого вкрадено. Рабів же карати батогами і скидати зі скелі, але по відношенню до неповнолітніх було встановлено таке – або піддавати їх на розсуд претора тілесним покаранням, або стягувати з них вчинені збитки.

15а. За Законом XII таблиць було встановлено штраф у потрійному розмірі вартості речей у випадку, коли ці речі було знайдено у будь-кого при формальному обшуку, або тоді, коли вони були принесені до укривача і знайдені у нього.

15б. Закон XII таблиць приписує, щоб при проведенні обшуку той, кого обшуковують, не мав на собі одягу, крім полотняної пов'язки і тримав у руках чашу.

17. Законом XII таблиць забороняється придбання краденої речі за давністю.

18а. (Тацит. Анали. VI.16). Вперше XII таблицями було встановлено, щоб ніхто не брав більше одного відсотка на місяць, в той час як до цього бралось за бажанням багатих.

18б. (Катон. Про землеробство. Передмова.1). Пращури наші мали за звичай і закріпили в законах присуджувати крадія до уплати подвійної вартості речі, що вкрадено, лихваря – до стягнення у чотирикратному розмірі отриманих відсотків.

19. (Паул). За Законом XII таблиць за річ, яку здано на збереження, дається позов у подвійному розмірі вартості цієї речі.

21. Хай буде відданий богам підземним (тобто прокльону) той патрон, котрий вчиняє збиток своєму клієнтові.
22. Якщо будь-хто приймав участь в укладенні угоди в якості свідка або комірника, а потім відмовлявся це засвідчити, то хай його буде визнано зганьбленим і він втратить право бути свідком.
23. За Законом XII таблиць викритого у лжесвідченні скидали з Тарпейської скелі.
26. ...У XII таблицях приписувалось, щоб ніхто не влаштовував у місті нічних збориськ.
27. Закон XII таблиць надавав членам колегій (спільнот) право укладати між собою будь-які угоди, аби тільки цим не порушували будь-якої постанови, що стосується громадського порядку. Закон цей, очевидно, був запозичений із законодавства Солона.

ТАБЛИЦЯ ІХ.

- 1-2.(Цицерон. Про закони. III. 4.11.19.44). Привілеїв, тобто відступів від закону на свою користь, хай не вимагають. Вироки про смертну кару римського громадянина хай виносять не інакше, як в центуріатних коміціях... Преславні Закони XII таблиць містили два положення, одне з яких знищувало будь-які відступи від закону на користь окремих осіб, а друге забороняло виносити вирок про покарання на горло римського громадянина не інакше, як в центуріатних коміціях.
3. (Авл Гелій. Атичні ночі. XX.17). Невже ти вважатимеш за суворе покарання положення закону, яке карає на горло того суддю або посередника, котрих було призначено при судововленні для розгляду справи і яких було викрито в тому, що взяли хабар за цю справу.
5. (Марціан. Д. 47.4.1.3). Закон XII таблиць велить карати на горло того, хто підбурює ворога до нападу на Римську державу, або того, хто передає ворогові римського громадянина.
6. (Сальвіан. Про правління боже. VIII. 5). Положення XII таблиць забороняли позбавляти життя будь-якої людини поза судом.

ТАБЛИЦЯ ХІ.

1.(Цицерон. Про державу. II. 37). Децемвіри другого скликання додали дві таблиці несправедливих законів, між іншим, санкціонували самим нелюдським законом заборону шлюбів між плебеями і патриціями.

ТАБЛИЦЯ ХІІ.

2б. (Гай. Інституції. IV. 75.76) Злочини, скоєні підвладними особами або рабами, породжували позови про збитки, за якими домовласнику або власнику раба надавалось право або відшкодувати шкоду, або видати головою винного...

4. Законом ХІІ таблиць заборонялось жертвувати храмам ту річ, що була предметом судового розгляду, в іншому разі стягується штраф у розмірі подвійної вартості речі, однак не встановлено, має бути цей штраф сплачений державі або ж тій особі, котра претендує на дану річ.

5. Закони ХІІ таблиць містили положення про те, що надалі будь-яке рішення народних зборів повинно мати силу закону.

Джерело: chrome-
[chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12646/%D0%9D%D0%9C%D0%9F%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12646/%D0%9D%D0%9C%D0%9F%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Джерело [8, с. 244-251]

ДИГЕСТИ ЮСТИНІАНА (фрагменти)

КНИГА ПЕРША

Титул 1. Про правосуддя та право

1. (Ульпіан). Тому, хто вивчає право, треба насамперед знати, звідки з'явилося слово «право» (jus). Право похідне від «правосуддя» (justitia), бо, згідно з чудовим визначенням Цельса, право є наука про добре та справедливе.

§ 2. Вивчення права складається з двох частин: публічне та приватне (право). Публічне право, те, що стосується становища римської держави, приватне те, що стосується інтересів окремих осіб: існує корисне для суспільства і корисне приватне. Публічне право включає в себе святині (sacra), служіння жерців, стан магистратів. Приватне право складається з трьох частин, бо його скла дають або з природних приписів, або (з приписів) народів, або (з приписів) цивільних.

§ 4. Право народів (jus gentium) це те, яким користуються народи людства; легко можна зрозуміти його відмінність від природного права: останнє є спільним для всіх тварин, а перше лише для людей (в їхніх стосунках) між собою.

3. (Флоріан). Ми повинні давати відсіч насильству і протиправності, бо правом визначено, що коли хтось зробить що-небудь для захисту свого тіла, то вважається таким, що вчинив правомірну дію: і, оскільки природа встановила між нами якусь спорідненість, то послідовно (вважати) злочином (гріхом), якщо одна людина творить зло іншій.

6. (Ульпіан). Цивільне право не відокремлюється геть від природного права або від права народів і не у всякому дотримується його: якщо ми щось додаємо до спільного права або що-небудь з нього виключаємо, то створюємо власне, тобто цивільне право.

7. (Папініан).

§1. Преторське право – це те, яке ввели пре тори для сприяння цивільному праву або для його доповнення або виправлення з метою суспільної користі;

8. (Марціан). Бо й саме преторське право є живим голосом цивільного права.
10. (Ульпіан). Правосуддя є незмінна і постійна воля надавати кожному його право.
- § 1. Приписи права суть такі: жити чесно, не завдавати шкоди іншому, кожному віддавати те, що йому належить.
- § 2. Правосуддя є пізнання божественних і людських справ, наука про справедливе та несправедливе.
11. (Паул). Слово «право» вживається у декількох значеннях: по-перше, «право» означає те, що завжди є справедливим і добрим – яким є природне право. В іншому значенні «право» – це те, що корисне усім або багатьом у кожній державі – таке цивільне право. Не менш вірно у нашій державі «правом» називається «*jus honorarium*». Кажуть, що претор висловлює право (вино сить рішення), навіть якщо він вирішує несправедливо; це (слово) стосується не того, що претор зробив, але того, що йому належало зробити.
- Титул III. Про закони, сенатусконсульти та тривалі звичаї**
1. (Папініан). Закон є загальний (для всіх) припис, рішення досвідчених людей, стримування злочинів, які створюють навмисно або із незнання, загальна (для усіх громадян) обіцянка держави.
5. (Цельс)... право має бути головним чином пристосоване до того, що трапляється часто і легко, а не вельми рідко.
7. (Модестін). Дія (сила) права; веліти, забороняти, дозволяти, карати.
8. (Ульпіан). Права встановлюються не для окремих осіб, а взагалі.
17. (Цельс). Знати закони означає сприймати не їх слова, але їхній зміст і значення (силу і владу).
18. (Цельс). Є більш справедливим таке тлумачення законів, при якому охороняється їхня воля.
24. (Цельс). Невірно приймати рішення або давати консультацію на підставі якоїсь частки закону, без розгляду закону в цілому.

25. (Модестін). Ні в якому разі сенс закону або справедливість не допускають, щоб те, що прийняли для користі людей, ми обертали шляхом жорстокого тлумачення у суворість, всупереч благополуччю людей.

29. (Паул). Вчиняє проти закону той, хто робить заборонене законом; вчиняє в обхід закону той, хто, зберігши слова закону, обходить його зміст...

31. (Ульпіан). Принцепс вільний від (дотримання) законів.

32. (Юліан). Якщо ми не маємо писаних законів для якихось справ, то слід дотримуватись встановленого мораллю і звичаєм; а якщо цього немає для якоїсь справи, то (слід дотримуватись) найбільш близького і такого, що слідує з останнього (правила); якщо ж і цього немає, то слід застосовувати право, яким користується місто Рим.

41. (Ульпіан). Усе право стосується або придбання, або збереження, або зменшення; йдеться про те, яким чином щось стає належним комусь, або яким чином хтось зберігає свою річ чи право, або яким чином хтось відчужує чи втрачає.

Титул V. Про становище людей

1. (Гай). Усе право, яким ми користуємося, стосується або осіб, або речей, або дій. (actiones).

4. (Флорентін). Свобода є природна здатність кожного ро бити те, що йому заманеться, якщо це не заборонено силою або правом.

5. (Марціан). Становище (усіх) рабів однакове; з вільних людей одні є вільнонародженими, а інші звільненими з рабства, і

25. (Ульпіан). Ми повинні визнати вільнонародженим навіть того, про кого (в цьому відношенні) висловився суд, хай би він був звільненим з рабства: бо судові рішення приймається за істину.

Титул VI. Про тих, хто є персонами свого або чужого права

1. (Гай).... деякі особи є особами свого права, деякі підпорядковані чужому праву. Розглянемо, хто підпорядкований чужому праву; бо якщо ми узнаємо які вони, то зрозуміємо, хто є особами свого права.

§ 1. Підвладними хазяїв є раби, і ця влада ґрунтується на праві народів: адже у всіх народів ми можемо однаково спостерігати, що хазяї мають над рабами владу життя та смерті; і те, що набувається через раба, набувається паном.

§ 2. Але зараз нікому, хто знаходиться під римським пануванням, не дозволяється бути надто жорстоким до рабів без причини, визнаної законом.

3. (Гай). Також під нашою владою знаходяться наші діти, котрих ми породили у законному шлюбі; це є правом, що належить римським громадянам.

4. (Ульпіан). З римських громадян деякі є батьками сімейства, а деякі синами сімейства, деякі матері сімейства, деякі дочки сімейства. Батьки сімейства це ті, хто мають свою владу, є вони повнолітніми чи неповнолітніми; подібно до цього, матері сімейства, сини сімейства і дочки сімейства знаходяться під чужою владою. Бо той, хто народжується від мене і моєї дружини, знаходиться під моєю владою; так само той, хто народжується від мого сина і його дружини...

Титул VII. Про всиновлення та звільнення з-під влади і про інші способи припинення влади

1. (Модестін). Синами сімейства робить не лише пригода, а й всиновлення.

12. (Ульпіан). Хто звільнився з-під батьківської влади, той не може бути поверненим під владу інакше, як шляхом всиновлення.

16. (Яволен). Всиниження може мати місце стосовно тих осіб, відносно яких і за природою це може мати місце...

Титул VIII. Про поділ речей та їх властивості

1. (Гай). У найбільш загальному вигляді речі поділяють на дві частини: одні є речами божественного права, інші – людського права.... Речі божественного права не входять до складу чийогось майна. Те, що віднесено до речей людського права, частіше є чийм-небудь майном; але ці речі можуть і не бути чийось, бо речі які відносяться до спадку, не є чийось майном, поки не з'явиться спадкоємець.

Титул IX. Про сенаторів

4. (Помпоній). Хто не гідний нижчого звання, той тим більше не гідний вищого звання.

КНИГА ДРУГА

Титул I. Про юрисдикцію

2. (Яволен). Кому надано юрисдикцію, тому надано й те, без чого юрисдикцію не може бути здійснено.

10. (Ульпіан). Той, хто здійснює юрисдикцію, не може виголошувати рішення ні у своїх справах, ні у справах своєї дружини або своїх дітей, ні своїх вільновідпущених або інших осіб, котрі знаходяться при ньому.

Титул II. Які правові положення хтось встановлює іншим, такі можуть бути застосовані і до нього

1. (Ульпіан). Цей едикт встановлює положення найвищої справедливості і не може викликати чогось обґрунтованого незадоволення: бо хто ж не згоден, щоб у його справі було винесено таке ж рішення, яке він сам виносить для інших або доручає винести.

§1. Зрозуміло, що те право, котре хтось вважає справедливим застосувати до іншої особи, повинно визнаватись дійсним і для самого себе...

Титул IV. Про виклик до суду

5. (Паул). Мати завжди є відомою, якщо вона зачала поза шлюбом, але батько це той на кого вказує шлюб...

21. (Паул). Хоча той, хто знаходиться у себе вдома, може бути викликаним до суду, однак ніхто не може бути вилученим зі свого дому.

Титул X. Про того, чиї дії завадили комусь з'явитись до суду

I. (Ульпіан). Претор визнав необхідним найсправедливішим чином карати того, хто зловмисне завадив комусь з'явитись до суду.

Титул XIII. Про повідомлення

1. (Ульпіан). Хто хоче подати позов, той повинен попередньо заявити про нього відповідачеві: бо найсправедливішим є такий порядок, при якому той, хто збирається подати позов, має за явити про це відповідачеві, щоб той знав, чи повинен він поступитись або вести подальшу суперечку, і якщо він

вважає, що варто сперечатись, то щоб він прийшов (до суду) приготовленим до розгляду справи, вивчивши позов, поданий про нього...

Титул XIV. Про договори (Про угоди)

1. (Ульпіан). Справедливість цього едикту слідує із самої природи. Бо що більше відповідає людській порядності, ніж дотримуватись того, про що вони (люди) домовились.

§1. Слово «*actum*» подить від «*actio*», звідти походить і слово «рах».

§2. Договір є бажання двох або декількох осіб одного й того ж і їхньою згодою.

§3. Слово «*conventio*» має загальне значення й стосується всього, про що домовляються ті, то ведуть справи з метою укладення угоди або мирової домовленості... Слово «*conventio*» (згода) є настільки загальним, що, як сказав Педій, немає ніякого контракту, зобов'язання, де б не було згоди, незалежно від того, здійснюється вона передачею речі або слів, бо й стипуляція, котра здійснюється за допомогою слів, нікчемна, якщо немає згоди.

2. (Паул). Лабеон каже, що можна досягти згоди або передачею речі, або письмово, або навіть за допомогою посланця (*numtius*), якщо сторони не знаходяться в одному місці; визначається також, що можна досягти узгодження мовчазною згодою: так, що моєму боржнику я поверну боргову розписку, то, зрозуміло, що між нами є згода про те, що я не буду звертатись з вимогою, і йому у майбутньому надається можливість заявити есцепцію, яка ґрунтується на домовленості.

3. (Модестін). Після того, як зalog повернули боржнику, якщо гроші не було сплачено, то немає сумніву, що можна стягувати борг (якщо не доведено, що інше було предметом особливих переговорів).

4. (Паул). Так само, оскільки мають силу навіть мовчазні узгодження, то встановлено, що при наймі житла у містах все те, що завезено і занесено (наймачем), є заставою для наймодавця, хоча б і не було ніякої спеціальної домовленості.

§1. Відповідно до цього і німий може укласти договір...

5. (Ульпіан). Маємо три види угод; вони укладаються внаслідок або державних чинників, або приватних чинників: приватні угоди є або законними, або ґрунтуються на праві народів. Державна угода- це та, яка укладається внаслідок миру...

6. (Паул). Законна угода – це те, що закріплено якимось законом, іноді з договору виникає або договором погашається чи підтримується законом або сенатусконсультом.

7. (Ульпіан). Угоди, що ґрунтуються на праві народів, іноді породжують позови, іноді – екsepцію.

§ 1. Ті, які породжують позови, не залишаються при своїй (загальній) назві (раста), але позначають найменуванням, присвоєним цьому виду контрактів, наприклад: купівля-продаж майна, *societas*, *commodatum* схов та інші подібні контракти.

§ 2. Але якщо дана справа не підпадає під якийсь контракт, але залишається сутність договору, то згідно з правильною відповіддю Аріста Цельсу, зобов'язання є. Наприклад, я дав тобі річ, щоб ти дав мені іншу річ, дав (тобі річ), щоб ти щось зробив: це є синалагмою, і звідси виникає цивільне зобов'язання.

§ 7. Претор каже: «Я буду охороняти договори, які укладено не внаслідок зловмисництва і не всупереч законам, плебісцитам, сенатусконсультам, деректам, едіктам принцепсів і не в обхід якогось з правил».

§ 9. Претор каже, що не буде охороняти договір, укладений зловмисне (зі злим умислом). Злий умисел здійснюється шляхом лукавства та обману і, як каже Педій, є укладений зловмисне такий договір, при якому для того, щоб обійти іншого, робиться одне, а симулюється інше...

17. (Паул). § 1. Деякі позови погашаються шляхом договору і в силу самого права (*ipso jure*) наприклад, позов, який слідує з кривди, з крадіжки...

25. (Паул)...§ 1. Лабеон каже, що особистий договір не поширюється на іншу особу, так само, як і на спадкоємця...

27. (Паул). § 4. Договори, які містять сороміцьку підставу, не підлягають виконанню; наприклад, якщо я укладу договір, що не буду подавати позов з крадіжки або завдання кривди, коли ти вчиниш таку дію, треба, щоб був страх покарання за крадівство або за кривду: але коли ці дії уже вчинено, ми можемо укласти договір.

28. (Гай). Договори проти правил цивільного права не мають сили.

38. (Папініан). Публічне право не може бути змінено договорами приватних осіб.

57. (Флорентін). Хто узяв з боржника проценти за майбутній час, той вважається таким, що уклав мовчазну угоду про те, що протягом цього часу він не буде вимагати капітал.

58. (Нерацій). Немає сумніву, що можна відступитись від покупки, продажу найму (та інших схожих зобов'язань) з дотриманням договору зі згоди тих, хто взаємно зобов'язався...

Титул XV. Про мирові угоди

1. (Ульпіан). Хто укладає мирову угоду, той вступає у домовленість про сумнівну справу та про таке, що знаходиться у не певному стані і незакінченій суперечці...

9. (Ульпіан)...

§ 1. Якою б не була мирова угода, вважається, що вона укладена лише відносно тих предметів, про які сторони домовлялись...

КНИГА ТРЕТЯ

Титул I. Про подання вимог до суду

1. (Ульпіан). § 2. Подавати до суду вимогу це означає викласти свої або свого друга прохання суду, особі, яка має юрисдикцію, або заперечувати проти прохання іншої особи.

Титул II. Про тих, хто оголошений непорядним

1. (Ульпіан). Слова претора такі: «Визнається непорядним той, хто за ганебні вчинки був звільненим; війська, який виступає на сцені, звеселяючи людей, хто займається звідництвом, хто за суджений державним за наклеп або за те,

що захищаючи чийсь інтереси у суді, увійшов у недозволену згоду з іншою стороною, хто був особисто засуджений за крадіжку, грабунок, кривду, зловмисництво й оману або уклав договір у зв'язку з вчиненням таких дій, хто був засуджений за поданим до нього позовом з договору *societas*, опіки, доручення, схову... хто свою підвладну дочку після смерті зятя видав заміж протягом звичайного строку жалоби і до завершення перебігу цього строку, або ж хто свідомо, не за наказом того, у чий владі він знаходиться, взяв жінку заміж до завершення її жалоби за чоловіком...

4. (Ульпіан). Сабін і Кассій дали відповідь, що атлети не займаються звеселенням людей, бо вони виступають задля своєї доблесті...

§4. Наклепник лише тоді оголошується непорядним, коли його було засуджено за наклеп; не досить наклепу...

Титул III. Про прокураторів та захисників

1. (Ульпіан). Прокуратор це той, хто керує чужими справами за дорученням хазяїна. § 1. Прокуратора можна призначати або для всіх справ, або для однієї справи. Призначається шляхом особистого звернення, або через посланця (*nuntius*), або письмово...

58. (Паул). Прокуратор, якому загалом надано право вільно го керування справами, може подавати вимоги, робити новацію, замінювати одну річ на іншу.

59. (Паул). Але, очевидно, йому надається й повноваження задовольнити кредиторів.

63. (Модестін). Прокуратор, якому доручено керувати всім майном, не може відчужувати речі хазяїна (ні рухомі, ні нерухомі, ні рабів), без спеціального доручення хазяїна, за винятком плодів або інших речей, що легко псуються...

74. (Ульпіан). Представник громади не може вести громадські справи через прокуратора...

77. (Паул). Кожного, кого захищають, відборонити відповідно з поглядами доброго мужа.

78. (Африкан). Тому не може бути визнаним таким, що діє відповідно до поглядів доброго мужа той, хто на суді заплутує позивача, щоб розбіжність не могла бути зведена до вирішення.

Титул IV. Про позови від сукупності або проти неї

1. (Гай). § 1. Ті, кому дозволено утворити спілку під найменуванням колегії, товариства або під іншим найменуванням того ж роду, набувають властивості мати за зразком громади (*res publica*) спільні речі, спільну скарбницю і представника (*actor*) або синяка, через яких, як і у громаді, робиться і діється те, що повинне робитись і діятись (виконуватись) разом.

2. (Ульпіан). Якщо посадові особи муніципії або якась сукупність призначають представника (*actor*) для подання позову, то не слід розглядати це, як зроблене декількома особами: бо він виступає в інтересах громади (*res publica*) або в інтересах сукупності, а не в інтересах окремих осіб.

3. (Ульпіан). Як претор дає позови від імені громадян муніципії, він так само найсправедливішим чином вважає, що і проти них (може бути подано позов).

§ 1. Якщо є борг на користь сукупності, то це не є боргом окремим особам.

§ 2. Стосовно цекуріонів (або інших сукупностей) не має значення, чи усі вони залишаються, чи залишається частина, чи весь склад змінився. Але якщо (навіть) сукупність зведена до однієї людини, то у більшості випадків визнається, що можна подати до нього вимогу у суді, оскільки право усіх зосередилось у одному і залишається ім'я сукупності.

8. (Яволен). Якщо особи, котрі керують справами громади, не захищають громаду і немає нічого тілесного (тілесних речей), що знаходилось би у володінні об'єднання, то позивачі (кредитори) громади мають бути задоволені шляхом (переуступки їм) позовів до боржників громади.

9. (Помпоній). Якщо спадок дістався тобі разом з громадянами муніципії, то між вами має бути проведено судовий поділ спадкового майна. Те ж саме слід сказати й про судові справи, котрі стосуються розмежування ділянок та не затоплювання ділянки, яка знаходиться нижче.

Титул V. Про ведення справ

2. (Гай). Якщо хтось займався справами відсутнього, хоча б цей відсутній і не знав про це, і здійснив витрати з користю для справи або прийняв на себе перед іншою особою зобов'язання в інтересах відсутнього, то він має на цій підставі позов. Отже, у цьому випадку для обох сторін виникає позов, який називається позовом з ведення справ. І звичайно, справедливо, щоб він сам звітував і відповідав, якщо він вчинив щось неналежним чином і утримав для себе щось з цих угод. З іншого боку також справедливо, якщо він провадив справи з користю, дати йому те, що внаслідок ведення (чужих) справ він втратив або ще втратить.

2. (Ульпіан). Претор каже: «Якщо хтось буде вести справи іншого або вести справи, що залишились після чиеїсь смерті, я дам йому на цій підставі позов».

КНИГА ЧЕТВЕРТА

Титул 1. Про реституцію

1. (Ульпіан). В цьому титулі претор неодноразово надає допомогу людям, які помилились або були обмануті, або зазнали шкоди внаслідок страху, або (чужого) лукавства, або віку, або своєї відсутності.

2. (Паул). Або внаслідок зміни їхнього (юридичного) стану, або внаслідок правомірної (justum) помилки.

3. (Модестін). Претор обіцяє реституцію (повернення у первісний стан) в усіх випадках на підставі вивчення справи, тобто встановивши правомірність цих чинників та їхню правдивість, і на цій підставі (претор) надає допомогу окремим особам.

Титул II. Про те, що вчинено внаслідок страху

1. (Ульпіан). Претор каже: «Я не визнаю дійсним те, що вчинено під впливом страху»... вчинене під впливом грубої сили має розглядатись так само, як вчинене під впливом страху.

3. (Ульпіан). Отже, якщо хтось вчинити щось внаслідок примушування до того силою, то на підставі цього едикту відновлюється (в первісний стан).

9. (Ульпіан). Ми повинні визнавати лише наявний страх, а не побоювання того, що страх з'явиться в майбутньому...

§ 5. Юліан... висловлює думку, що той, кому передали річ під впливом (навіяного ним) страху, повинен не лише повернути річ, але й прийняти відповідальність за свій умисел...

21. (Паул)... § 5. Якщо страх змусив мене прийняти спадок, то я думаю, що я став спадкоємцем: хоча я і не виказав би бажання, аби я користувався свободою, але, будучи змушеним, я все ж виказав свою волю, за допомогою претора я підлягаю відновленню у первісному стані, щоб мені було надано владу утриматись (від прийняття спадщини).

22. (Паул). Якщо хтось ув'язнить іншого, щоб примусити його до чогось, то зроблене на цій підставі не має ніякої сили.

Титул III. Про зловмисництво (Про злий умисел)

1. (Ульпіан). Цим едиктом претор виступає проти двурушних та зловмисників, які шкодять іншим яким-небудь лукавством: підступність перших не повинна приносити їм користі, а простота других не повинна завдавати їм шкоди.

§ 1. Слова едикту такі: «Відносно того, про що буде заявлено, як про вчинене зловмисне, якщо за цими справами не надається іншого позову і буде зрозуміла справедлива підстава, я дам позов.»

§ 2. Зловмисність (злий намір). Сервій визначив так: це є якась хитрість для введення іншого в оману, коли удавана видимість одне, а робиться інше...

§ 3. Претор не задовольнився тим, що сказав «намір» («умисел»), але й додавив «злий», оскільки древні вживали термін «добрий намір» (умисел) (*dolus bonus*) і вживали це слово у значенні хитрості, особливо якщо хтось користувався нею проти ворога або розбійника...

15. (Ульпіан)... § 1. Але викликає сумнів чи можна подати позов про зловмисництво проти громадян муніципії (сукупності). І я думаю, що на підставі їхнього умислу не можна подати позов... Але коли щось до них надійде внаслідок умислу (зловмисництва) тих, хто керує їхніми справами, то

я вважаю, що можна надати позов. Внаслідок зловмисництва надається позов про умисел (зло вмисництво) до самих декуріонів.

§ 2. Коли щось надійшло до хазяїна внаслідок умислу (зловмисництва) прокуратора, то надається позов про зловмисництво проти хазяїна у розмірі набутого їм, бо прокуратор без сумніву є відповідним за своє зловмисництво.

36. (Марцелл). Якщо двоє чинили (одне проти одного) зловмисництво, то вони не можуть подавати одне одному позов про зловмисництво.

37. (Ульпіан). Те, що продавець говорить, щоб похвалити (свій товар), слід розглядати як не сказане і не обіцяне. Але якщо це зроблено для введення покупця в обману, то слід вважати, що не виникає лозова проти сказаного та обіцяного, але виникає позов про зловмисництво...

Титул IV. Про осіб до 25 років

1. (Ульпіан). Згідно з природною справедливістю, претор встановив цей едикт, за допомогою якого він надає захист юним, оскільки усім відомо, що в осіб цього віку розсудливість є неміцною і піддається можливостям багатьох обманів: цим едиктом претор обіцяв їм допомогу і захист проти обману.

§ 1. Претор постановив: «Я буду звертати увагу відповідно з характером справи на те, що згідно із свідченнями, буде вчинено з особою, яка не досягла 25 років.»

§ 2. Зрозуміло, що така допомога обіцяна особам, які не досягли 25 років, оскільки не викликає сумніву, що після досягнення цього віку вже досягнуто міцності мужа.

§ 3. Таким чином, зараз особи, які не досягли вказаного віку, направляються (у своїх справах) допомогою і піклувальників і до досягнення цього віку їм не слід довіряти управління їхніми справами, хоча б вони добре вели свої справи. 9. (Ульпіан)... § 2... слід визнати, що при правопорушеннях не варто надавати неповнолітнім допомогу і така їм не надається. Бо якщо він украв або протиправне завдав шкоди, то допомога не надається...

§ 4. Папініан говорить, що коли особа, яка досягла 25 років, продала себе у рабство, тобто якщо вона отримала частину ціни, то вона не може бути

відновлена..., оскільки справа не допускає відновлення, коли особа змінює свій (юридичний) стан...

24. (Паул)... § 1. Не завжди те, що вчинене з юним, підлягає ліквідації, але це має бути розглянуто відповідно з чесністю і справедливістю, щоб не було заподіяно більшої шкоди людям цього віку, оскільки (інакше) ніхто не укладав би з ними договорів і їм була б деякою мірою заборонена участь у обігу. Отже, претор не повинен втручатись у ці справи, якщо немає явного обману або якщо юні вели справи з очевидною недбалістю...

44. (Ульпіан). Не все, що вчиняють молодші 25 років, надій не, але тільки те, що слід вважати недійсним після розгляду справи, наприклад, коли вони втратили те, що мали внаслідок обману з боку інших або своєї довірливості, або втратили вигоду, яку могли набути, або прийняли на себе обтяження, які не слід було приймати.

Титул V. De capite minutis

1. (Гай). Зменшення правоздатності є зміною (юридичного) стану.

2. (Паул). Існують три види зменшення правоздатності: най вище, середнє, найменше, оскільки ми маємо три (якості) свободу, громадянство, приналежність до familia. Тому, коли ми втрачаємо все це, то зменшення правоздатності є максимальним, коли ж ми втрачаємо громадянство, але зберігаються і свобода, і громадянств, а змінюється лише familia, то, зрозуміло, що зменшен ня правоздатності є найменшим.

Титул VIII. Про прийняття обов'язків третейського судді

1. (Паул). Домовленість сторін про передачу їхнього спору на розгляд третейського суду (compromissum) це схоже на судовий порядок і має на меті закінчення спору.

46. (Паул). Третейський суддя може виносити рішення у тих справах, розрахунках і спорах, які мали бути спочатку (до домовленості) між особами, які домовились, але не у тих, що виникли пізніше...

Титул ІХ. Хай повернуть отримане хазяї кораблів, постійних дворів тощо 1. (Ульпіан). Претор каже: «Якщо хазяї корабля, готелю тощо не повернуть те, що взяли від когось на схов, то я дам на цій підставі позов».

§ 1. Цей едикт вельми корисний, оскільки звичайно доводить ся покладатись на їхню чесність і довіряти їм речі для схову. І хай ніхто не думає, що це правило є суворим, оскільки від розсуду цих осіб залежить не брати (речі) від кого-небудь.

5. (Гай). Хазяї корабля і готелю тощо отримують плату не за збереження (речей), але хазяїн корабля-за перевезення пасажирів, хазяїн готелю-за дозвіл мандрівникам залишатись у готелі,.. і, однак, вони відповідають за збереження (речей). Бо й «валяльщик», і кравець отримують платню не за збереження, а за своє ремесло, але відповідають за позовом *ex locato* за збереження.

6. (Паул). Хай би тебе безоплатно перевозили на кораблі або ти безоплатно знаходився у готелі, разом з тим не можна заперечувати, що ти маєш *actiones in factum*, якщо тобі протиправно завдано шкоди.

7. (Ульпіан). Хазяїн повинен відповідати за дії усіх членів свого екіпажу, вільні вони чи раби і справедливо він відповідає за них, оскільки залучив їх сам свій ризик.

Книга П'ята

Титул 1. Про суди, куди подають і де відповідають за позовами

1. (Ульпіан). Якщо (сторони) підпорядковують себе якійсь юрисдикції і домовляються про це, то відносно тих, що погодились має юрисдикцію будь – який суддя, котрий очолює судове місце або має іншу юрисдикцію.

5. (Ульпіан). Якщо хтось з викликаних до претора підпорядкований чужій юрисдикції, то він має з'явитися..., бо претор повинен встановити чи має він (у даній справі) юрисдикцію, і той, кого викликали, не може ставитись з неповагою до влади претора. Бо й послы, й інші особи, які мають право вимагати, щоб звернення до них було у їхньому домі, знаходяться у такому

становищі, що у разі виклику до суду, мають з'явитися, щоб послатися на свої привілеї.

20. (Паул). Слід вважати, що будь-яке зобов'язання має розгляд датись як контракт: у якому б місці хтось не прийняв на себе зобов'язання, він вважається таким, що уклав контракт, якщо навіть його борг виник не з позики...

30. (Марцелл). Де було почато судовий розгляд, там його потрібно й завершати...

КНИГА ШОСТА

Титул 1. Про в'їдикацію речі

1. (Ульпіан). п. 1. Цей спеціальний речовий позов (*actio in rem*) має місце стосовно усіх рухомих речей, як живих, так і тих, що позбавлені душі, і речей, які з'єднані з ґрунтом.

§.2. Шляхом цього позову не можуть бути витребувані вільні особи, які є особами нашого права...

6. (Паул). Якщо хтось подає речовий позов, то він повинен вказати річ і те, чи вимагає він річ цілком, чи у частині і у якій саме частині: найменування речі означає не рід, але дану річ (*speciem*).

9. (Ульпіан). Обов'язок судді при розгляді такої справи полягає у тому, щоб розглянути, чи є відповідач посесором. Не стосується справи питання про те, з якої підстави він володіє; коли я довів, що річ моя, то посесор повинен віддати річ, якщо не протиставить якоїсь екцепції... Я думаю, що можна витребувати (річ) від кожного, хто тримає річ і має можливість її віддати.

23. (Паул). Речовий позов належить тому, хто набув власність на підставі права народів або на підставі цивільного права.

24. (Гай). Той, хто збирається витребувати річ, повинен по думати, чи не може він отримати володіння річчю за допомогою якогось інтердикту. Адже набагато зручніше; володіти самому і змусити супротивника нести обтяження позивача, ніж подавати позов про власність, коли володіє інший...

36. (Гай) Хто подає позов про витребування речі, для того, щоб позов його не був марним, повинен з'ясувати, чи є той, до кого позов, посесором (або особою, яка перестала бути посесором невмисно).

Титул 2. Про Publiciana in rem actione

(Ульпіан). Претор каже: «Якщо хтось вимагає те, що в силу правильної підстави (justa causa) передане йому (власником) і ще не засвоєне за давністю, – я дам захист».

§.1. Правильно претор каже «ще не засвоєне за давністю», бо якщо давність пройшла, то особа має цивільний позов і не потребує actio honoraria.

§.2. Але чому претор згадує лише про передачу і перехід за давністю, коли є досить багато правових постанов, завдяки яким може набуватись власність...

17. (Нерацій)... позов був створений не для того, щоб річ була відібрана у власника: доказом цього є, по-перше, справедливість, а по-друге, ексцепція, «якщо ця річ не належить посесору»; – але для того, щоб особа, яка купила добросовісно і отримала на цій підставі володіння річчю, краще зберігала за собою річ.

КНИГА СЬОМА Титул 1. Про узуфрукт та як він здійснюється

1. (Паул). Узуфрукт є право користування чужими речами та отримування від них плодів із збереження у цілісності субстанції речей.

2. (Цельс). Узуфрукт є право на тілесну річ (jus in corpore), разом із зникненням якої він і сам необхідно знищується.

Титул 7. Про роботи рабів

1. (Гай). Узуфрукт, встановлений на людину (раба), обіймає його роботу і плату за роботу.

Титул 8. Про користування та проживання 1. (Гай)... §.1. Встановлюється й голе користування, тобто без права на плоди; воно встановлюється таким же чином, як узуфрукт.

КНИГА ВОСЬМА

Титул 1. Про сервітути

1. (Марціан). Сервітути суть або сервітути осіб, як-то: користування й узурфрукт або сервітути речей, як-то: сервітути сільських маєтків і міських...

4. (Папініан). Сервітути в силу самої суті права не можуть бути встановлені ні починаючи з певного моменту, ні до певного моменту, ні під умовою, ні з настанням певної умови, наприклад, «поки я хочу»...

15. (Помпоній)... §.1. Природа (суть) сервітуту не у тому, щоб хтось вчинив для нас якусь дію..., але у тому щоб особа терпіла щось або не робила чогось... **Титул 2. Про сервітути міських маєтків**

2. (Гай). Права міських ділянок такі: будувати вище певної висоти і закривати світло сусіду або не будувати вище певної висоти, а також відводити дощову воду на дах або на двір сусіда або не відводити, а також обперти балку на стіну сусіда і, нарешті, висувати балкон або дах на ділянку сусіда та інші схожі на ці.

Титул 3. Про сервітути сільських маєтків

1. (Ульпіан). Сервітути сільських маєтків такі: прохід, прогін, проїзд, проведення води... §.1. До сільських слід віднести користування водою, прогін худоби на водопій, право пасти, випалювання вапна, копання піску...

2. (Нерацій). Сервітути сільських маєтків: дозволяти зводити будівлі вище певної висоти і затемнювати сільський дім сусіда або дозволити проведення стоку нечистот через дім або дачу сусіда, або дозволити мати виступ будівлі над ділянкою сусіда.

3. (Помпоній)... §.3. Право брати воду є право не людини, а маєтку...

Титул 4. Загальні правила маєтків, як міських, так і сільських

1. (Ульпіан). Міські будови ми називаємо маєтками...

§.1. Ці сервітути називають сервітутами маєтків, тому що при відсутності маєтків вони не можуть бути встановлені; бо ніхто не може набути сервітуту міського або сільського, якщо у нього нема маєтку; і ніхто, хто немає маєтку, не може бути обтяжений сервітутом...

КНИГА ДЕСЯТА

Титул 1. Про встановлення межі

2. (Ульпіан)... §.1 Там, де суддя у справі про встановлення межі не може їх знайти (старі), йому дозволяється вирішити суперечку шляхом при судження. І якщо для усунення колишньої неясності суддя хоче провести межу по іншому місцю, то він може це зробити шляхом присудження...

Титул 3. Поділ спільного майна

3. (Ульпіан)... §.1. Що вони самі встановили між собою незловмисно, то суддя повинен насамперед виконати і при поділі спадку, і при поділі спільного майна.

8. (Паул). І якщо не всі, хто мав спільну річ, але деякі з них бажають поділу, то може мати місце позов між ними...

14. (Паул)... §.2. Якщо була угода про те, що поділ взагалі не буде проводитись, то здається цілком ясным, що такий договір не має сили: якщо ж угода стосувалась протягом певного строку і це йде на користь якості самої речі, то угода дійсна...

Титул 4. Про пред'явлення

1. (Ульпіан). Цей позов... введено головним чином для віндикації.

2. (Паул). «Пред'явлення» означає пред'явити річ публічно, щоб тому, хто подає вимогу, було надано можливість здійснити свою вимогу.

3. (Ульпіан). При цьому позові позивач повинен знати (про річ) все і повідомити ознаки речі, відносно якої подано позов.

КНИГА ТРИНАДЦЯТА

Титул 7. Позов про заставу

1. (Ульпіан). Відносини застави виникають не лише шляхом передачі (речі), але й шляхом голої угоди, хоча б річ і не була передана.

9. (Ульпіан). §.1. Застава може бути не лише при грошово му борзі, але й з іншої причини, наприклад, якщо хтось дав іншому заставу, щоб той за нього поручився.

§.2. У власному значенні ми називаємо заставою те, що пере ходить до кредитора, при іпотеці ж до кредитора володіння не пере ходить.

2. (Ульпіан)... §.1. Якщо відбулась новація зобов'язання, яким встановлено борг, то застава знищується, хіба що була угода про те, що відносини застави поновлюються...

35. (Флорентін).. §.1. Відносини застави, зберігаючи власність боржника, переносять на кредитора лише володіння, однак боржник може користуватись своєю річчю на засадах прекарія і по найму.

КНИГА ЧОТИРНАДЦЯТА

Титул 1. Про позов до хазяїна корабля

1. (Ульпіан)... Оскільки ми внаслідок необхідності у морських перевозках укладаємо договори з капітаном (кораблів), не знаючи їхнього (юридичного) становища і хто вони, то було б справедливим встановити, що той, хто призначив капітана корабля, ніс відповідальність, як відповідають ті, хто призначив завідуючого крамницею або якоюсь справою...

п.4. Не має значення, до якої категорії людей відноситься капітан, вільний він чи раб, раб хазяїна корабля чи іншої особи; не має значення вік: той, хто призначив має звинуватити себе... п.6. Під кораблем ми повинні розуміти і морське судно, і річне, і судно, яке плаває по озеру, і пліт.

п. 7. Але не у всіх випадках претор дає позов до хазяїна корабля, але стосовно лише тих справ, для яких призначено капітана...

Титул 2. Родоський закон про викидання

1. (Паул). Родоським законом встановлено, що коли з метою полегшення корабля викинуто товари, то це відшкодовується шляхом внеску всіх, оскільки викидання вчинено в інтересах усіх.

2. (Папініан). Якщо мачту або інший предмет спорядження корабля викинуто для усунення спільної небезпеки, то має бути проведено розподіл (інтересу)...

Титул III. Про позов через завідування

1. (Ульпіан). Оскільки ми одержуємо вигоду від дій завідуючих, то претору здавалось справедливим, щоб внаслідок укладених останніми договорів на нас (хазяїв) покладались зобов'язання і до нас покладались позови. Але не однаково встановлює пре тор стан того, хто призначив завідуючого, стосовно

подачі позовів. Якщо хтось мав завідуючим свого власного раба, то його інтереси оберігаються набуттям ним позовів; а якщо (завідуючим був) чужий раб або ж вільна людина, то у нього (хазяїна) немає позову: але позов може бути подано до самого завідуючого або до його хазяїна на підставі договору порученця або підставі ведення чужих справ (*negotium gestio*), однак Марцелл говорить, що треба дати позов тому, хто призначив завідуючого, до тих, хто уклав до говори з останнім...

3. (Ульпіан)... Немає великої різниці, призначено завідуючого для завідування крамницею чи будь-якою іншою справою.

7. (Ульпіан)...§ 1. Практично не має значення, хто є завідуючим чоловік чи жінка, вільна людина чи раб свій або чужий.

11. (Ульпіан)...§2. Якщо висить об'ява, що зданою особою не має бути укладено угоди, то ця особа не розглядається як така, що призначена для керування якоюсь справою...

§ 3. «Висить об'ява» означає, що вона має бути написана ясними літерами, так щоб це могло бути добре прочитано з поверхні землі, і це має висіти... не у віддаленому місці, а у місці, яке знаходиться перед очима (грецькими чи латинськими літерами). Я думаю, – відповідно до умов даної місцевості, щоб ніхто не міг виправдовуватися незнанням літер. Зрозуміло, що коли б хтось сказав, що він не знає літер або не помітив того, що вивішено, в той час коли багато людей це читали і в той час, як об'ява висіла, то таку особу не слід вислуховувати.

Титул V. Про угоди з чужими підвладними

1. (Гай). Проконсул робить все для того, щоб особа, яка уклала угоду з тим, хто є під чужою владою, навіть якщо відсутні більш сильні позови, тобто позов до хазяїна корабля тощо все ж таки отримало своє, оскільки справа відповідає чесності та справедливості. Якщо угоду укладено за наказом того, кому він підвладний, то на цій підставі проконсул обіцяє позов у повторному обсязі; якщо не за наказом, але мало місце надходження до його майна, то

дається позов про те, що надійшло у певних розмірах до майна, якщо ж нема ні того, ні іншого, то (проконсул) дає позов про пекулій.

Титул VI. De senatus consulto Macedoniano

1. (Ульпіан). Слова С-К Macedoniano так: «Оскільки Мацедон поміж інших причин злочину... назвав також і борги, і оскільки той, хто дає гроші у позику без певних підстав, щоб не сказати гірше, часто дає людям поганой вдачі чинник до злодійства, то по становлено: якщо хто-небудь дав гроші у позику сину сімейства, то тому, хто дав позику, не надається позов і вимити навіть після смерті батька цього сина, під чією владою останній був: хай ті, хто показує поганий приклад шляхом надання процентових позик, знають, що ніколи борг сина сімейства не обернеться на дійсний шляхом покладення надій на смерть батька...»

3. (Ульпіан)...§ 3. Лише той порушує сенатусконсульт, хто дав сину сімейства позику, але не той, хто уклав із ним інший до говір, наприклад, продав, передав у найм або іншим чином уклав договір, бо надання грошей здається небезпечним для батьків.

КНИГА П'ЯТНАДЦЯТА

Титул 1. Про пекулій

1. (Ульпіан)...§ 1. Цей едикт є потрійним, бо позов надається або з пекулія, або внаслідок того, що договір з підвладним укладено за наказом (хазяїна)

4. (Помпоній). До пекулію входить не те, чому раб веде рахунок окремо від хазяїна, але те, що пан сам відокремив, відрізняючи свій рахунок від рахунку раба. § 2.... зрозуміло, що до пекулію відносять не те, що раб буде мати без відома пана, але те, що (раб має) з відома хазяїна; інакше і те, що раб викрав у пана, увійшло б до пекулію, а це невірно.

41. (Ульпіан). Ні раб не може бути боржником, ні по відношенню до раба не можна бути боржником: але якщо ми неточно вживаємо таке слово «борг», то ми швидше вказуємо на фактичний стан, ніж відносимо зобов'язання до цивільного права. Таким чином, те, що є боргом рабу, пан правильно вимагає від сторонніх; якщо раб винен сам, то внаслідок цього дається позов на

пекулій, а коли щось від цього надійшло у майно пана, то надається позов до останнього.

Титул III. De in rem verso

1.(Ульпіан). Якщо підвладні чужому праву нічого не мають у пекулії, бо пекулій недостатній, то відповідають ті, хто має владу над вказаними особами, якщо до їхнього майна надійшло одержане (за угодами), начебто договір розглядався як укладений ними.

Титул IV. Що наказано

1. (Ульпіан). Якщо пан дав наказ, то проти нього обґрунтовано надається позов у повному обсязі, адже певним чином до говор укладається з тим, хто наказує. § 1. Наявність наказу ми визнаємо у тих випадках, коли хтось наказав у присутності свідків або письмово, або на словах, або через посланця, або спеціально у якомусь одному контракті, або загальним чином. Тому, якщо хтось зробив таке розпорядження: «Укладай на мій ризик, яку бажаєш угоду з моїм рабом Стихом», то це розглядається як наказ, що стосується усіх угод... § 6. Якщо хтось схвалив те, що вчинив його раб або син, то надається позов, який ґрунтується на віддані наказу...

КНИГА ШІСТНАДЦЯТА

Титул 1. Ad senatus consultum Velleianum

1. (Паул). У С-К найповнішим чином сформульовано правило про те, щоб жінки не входили у чиїсь зобов'язання (не брали на себе чужий борг). § 1. Оскільки звичаєм жінок позбавлено громадських обов'язків і у більшості випадків (виконувані ними зобов'язання) не мають сили на підставі самого права, то внаслідок цього ще більшою мірою слід позбавити їх того обов'язку, який був пов'язаний не лише з їхньою роботою і заняттями як такими, але й з не безпекою для сімейного майна...

21. (Калістрат). Якщо жінка увійшла у чуже зобов'язання, але одержане (по цьому зобов'язанню) надійшло до її майна, то не має місця екцепція, яка б гуртувалася на сенатусконсульті, позаяк вона не зробилася біднішою.

Титул II. Про залік (компенсації)

1. (Модестіан). Компенсація є взаємний розрахунок борга та вимоги.
2. (Юліан). Кожен усуває подані йому вимоги кредитора, який разом з тим є і боржником, якщо він готовий провести розрахунок.
3. (Ульпіан). І борги природні (натуральні) теж йдуть у залік.

КНИГА ДВАДЦЯТА

Титул 1. Про пігнус та іпотеки, як вони встановлюються та припиняються

4. (Гай). Іпотека укладається шляхом договору, коли хтось погоджується, щоб його речі внаслідок якого-небудь зобов'язання були обтяжені іпотекою; не стосується справи, якими словами здійснено (іпотеку) так само як це має місце у тих зобов'язаннях, що укладаються шляхом згоди (домовленості). Таким чином, річ, відносно якої є домовленість, стає зобов'язаною й без письмового документа. Але про це складаються документи, щоб за їхньою допомогою можна було легше довести те, що вчинено.
5. (Марціан). Слід знати, що речі можуть бути переданими у іпотеку при якому завгодно зобов'язанні...
9. (Гай)...§ 1. Що може бути предметом купівлі-продажу, те може бути і предметом застави.
13. (Марціан)...§ 2. Встановлено, що можна прийняти у заставу і уже заставлену річ...
14. (Ульпіан)...§ 1. У тих випадках, коли існує натуральне зобов'язання, продовжує існувати й застава.
15. (Гай). І те, що поки не існує, але буде існувати, може бути переданим в іпотеку...

Титул IV. Хто має переваги відносно пігнусу та іпотеки

2. (Папініан). Хто загалом прийняв майно боржника у заставу, має перевагу перед тим, кому пізніше передано (у заставу) маєток, який входить до складу цього майна, хоча він може стягнути свої гроші за рахунок іншого майна...
11. (Гай). Відносно застави користується перевагами той, хто раніше дав гроші у позику (і отримав іпотеку)...

Титул VI. Як припиняється пігнус та іпотека

6. (Ульпіан). Право застави припиняється, якщо борг сплачено або у цьому відношенні дано задоволення. Те саме можна сказати, якщо відносини застави припинились внаслідок закінчення перебігу строку або якщо з якихось підстав припинилось зобов'язання, у зв'язку з яким встановлено заставу.

8. (Марціан). Як із знищенням тілесної речі, так і з припиненням узурфрукту застава або іпотека зникають...

КНИГА ДВАДЦЯТЬ ШОСТА

Титул 1. Про опіку

1. (Павл). Як визначав Сервій, опіка є встановлена і дозволе на цивільним правом сила та влада над вільною особою для за хисту того, хто внаслідок віку не в змозі захищатись самостійно...

13. (Помоній). Може бути призначено і піклувальника особі, яка має опікуна, внаслідок хвороби опікуна або його похилого віку; призначений вважається скоріше таким, що керує справами, ніж піклувальником.

§ 1. Буває й помічник по опікунству, призначати якого претор дозволяє опікунам, котрі самі не можуть подужати управління опікою; однак... вони призначають на свою відповідальність.

Джерело [8, с.268-289]